МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ПОДАТКОВИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет податкової справи, обліку та аудиту
Кафедра економічної політики, маркетингу та бізнес аналітики

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

Фіскальний простір інклюзивного розвитку регіону в умовах фінансової децентралізації

бувача вищої освіти
гого (магістерського)
ня II курсу, групи
РМ-23-1 спеціальності
«Економіка» освітньо-
фесійної програми
ономіка міста та
іону»

Забарила П.В.

ковий керівник

Теліщук М.М.
к.е.н., доцент

івник освітньо-
фесійної програми

Скорик М.О.
к.е.н., доцент

Допущено до захисту рішенням кафедри економічної політики, кетингу та бізнес аналітики протокол від «07» 01 2025 № 1

ідувач кафедри

Паянок Т.М.
к.е.н., доцент

Ірпінь 2025

Реєстрація № 20 20.01.25р.

(дата) (підпис відповідальної

Результати перевірки до захисту (416) 15.01.25

(до захисту, на доопрацювання) (дата) (підпис відповід

Результат захисту 40 06.02.25

(оцінка) (дата)

Голова комісії: (підпис) Ю.В. Охрімешко

(ініціали)

Члени комісії:

(підпис) М.О. Скорик

(ініціали)

(підпис) М.А. Корж

(ініціали)

Секретар екз. комісії (підпис) І.Ф. Юр'єва

(ініціали)

Мир. М. Тимощук

Бланк оцінювання кваліфікаційної роботи

ти контролю	Діапазон оцінки в балах	Фактична кількість балів	Примітки	Дата, ПІБ
ЮВАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ КЕРІВНИКОМ ТА РЕЦЕНЗЕНТОМ				
ст кваліфікаційної роботи (якість гичного матеріалу, його зв'язок з ичним, вміння представляти іал в логічній послідовності, ість висновків та пропозицій)	від 0 до 30	30		
римання вимог щодо оформлення	від 0 до 10	5		
сне виконання роботи на всіх х у встановлені кафедрою терміни	від до 5	2		
ензент	від 0 до 5	4		
ОМ БАЛІВ	від 0 до 50	41		
ЮВАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ ІСІЄЮ ПО ЗАХИСТУ				
Доповідь	від 0 до 10	10		
Роздатковий матеріал	від 0 до 5	5		
Знання теоретичного та практичного матеріалу, вміння відповідати на запитання	від 0 до 25	25		
Апробація	від 0 до 10	–		
ОМ БАЛІВ	від 0 до 50	40		
АЛЬНА КІЛЬКІСТЬ БАЛІВ	від 0 до 100	81		

ЕВЕДЕННЯ ОЦІНКИ ЗА 100-БАЛЬНОЮ ШКАЛОЮ ДО НАЦІОНАЛЬНОЇ ШКАЛИ
ІКАЛИ

ка за 100-ною ою	Оцінка за шкалою ЕКТС	Оцінка за національною шкалою	Дата	П.І.П.: голови, членів комісії, секретаря, (підпис)
81	4	B	06.02.25	Охріменко І.В. Скорик М.О. Корж М.А. Юрєва П.В. Гнєденко А.М.

ила переведення оцінок до національної шкали та шкали ЕКТС

ка за 100-бальною ою	Оцінка за шкалою ЄКТС	Оцінка за національною шкалою
00	A	5 (відмінно)
)	B	4 (добре)
)	C	
)	Д	3 (задовільно)
)	E	
)	ЄХ	2 (незадовільно)

МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ПОДАТКОВИЙ УНІВЕРСИТЕТ

культет податкової справи, обліку та аудиту
федра економічної політики та сталого розвитку
еціальність 051 «Економіка»
вітньо-професійна програма «Економіка міста та регіону»

Затверджую
Завідувач кафедри економічної політики
та сталого розвитку
23.10.2023 М.О. Скорик

Завдання на кваліфікаційну роботу
здобувачу вищої освіти

Забарила Павла Валерійовича

1. Тема кваліфікаційної роботи Фіскальний простір інклюзивного звитку регіону в умовах фінансової децентралізації
2. Затверджена наказом ректора від 21.12.2023 №1717
Строк здачі закінченої роботи 15.01.2025
3. Цільова установка обґрунтувати теоретичні основи фіскального ростору інклюзивного розвитку регіону та сформувати рекомендації щодо го розширення в умовах фінансової децентралізації.
Мета роботи обґрунтування теоретичних основ фіскального простору клюзивного розвитку регіону та формування рекомендацій щодо його ширення в умовах фінансової децентралізації.
Об'єкт дослідження процеси формування та розширення фіскального ростору інклюзивного розвитку регіону в умовах фінансової децентралізації.
Предмет дослідження теоретичні засади та практичні аспекти розширення скального простору інклюзивного розвитку регіону в умовах фінансової ентралізації.
4. Вихідні дані до роботи законодавчі та нормативні акти, інформаційні теріали, опубліковані у періодичних виданнях; офіційні дані Міністерства нансів України; річні звіти про виконання бюджету, підготовлені Державною значейською службою України; статистичні матеріали Державної служби тистики України; наукові роботи вітчизняних і зарубіжних авторів, исвячені фундаментальним аспектам регіонального розвитку та фінансової ентралізації; а також електронні ресурси з мережі Інтернет.
Перелік графічного матеріалу 1 таблиця, сім рисунків.
5. Зміст кваліфікаційної роботи: теоретичні засади інклюзивного іонального розвитку; сутність та елементи фіскального простору для клюзивного розвитку регіону; аналіз структури та динаміки функціонування сцевих бюджетів в умовах фінансової децентралізації; аналіз фіскального остору регіону за показниками доходів місцевих бюджетів; дослідження рівня змін інклюзивного розвитку регіонів України в сучасних умовах; шляхи льшення; фіскального простору інклюзивного розвитку регіону.

6. Календарний план виконання роботи

№ п/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання роботи	
		За планом	Ф
1.	Вибір теми, вивчення літературних джерел і складання плану роботи	До 23.10.2024	23.
2.	Підготовка першого розділу роботи та подання керівнику	До 15.04.2024	15.
3.	Підготовка другого розділу роботи та подання керівнику	До 28.06.2024	28.
4.	Підготовка третього розділу роботи та подання керівнику	До 24.11.2024	24.
5.	Доопрацювання роботи з урахуванням зауважень керівника	До 10.01.2025	15.
6.	Перевірка на плагіат та отримання відгуку керівника роботи	До 15.01.2025	15.
7.	Попередній захист	20.01.2025	20.
8.	Допуск роботи зав. кафедрою до захисту	21.01.2025	21.
9.	Захист роботи	06.02.2025	06.

7. Дата видачі завдання «23» жовтня 2024р.

8. Керівник каліфікаційної роботи _____ _____
(підпис) (прізвище, ініціали)

9. Керівник освітньо-професійної програми _____ _____
(підпис) (прізвище, ініціали)

10. Завдання до виконання отримав здобувач вищої освіти _____ Забарило
(підпис) (прізвище, ініціали)

АНОТАЦІЯ

Фіскальний простір інклюзивного розвитку регіону в умовах фінансової децентралізації

Метою роботи дослідження є обґрунтування теоретичних основ кального простору інклюзивного розвитку регіону та формування омендацій щодо його розширення в умовах фінансової децентралізації.

Завдання полягають у: обґрунтуванні теоретичних засад інклюзивного онального розвитку; розкритті сутності та елементів фіскального простору інклюзивного розвитку регіону; характеристиці фінансової децентралізації фактора розширення фіскального простору для інклюзивного розвитку ону; аналізі фінансової децентралізації як умови розширення фіскального стору регіонів; дослідженні фіскального простору регіону за показниками одів місцевих бюджетів; оцінці рівня та змін інклюзивного розвитку регіонів аїни в сучасних умовах; обґрунтуванні напрямів розширення фіскального стору інклюзивного розвитку регіону.

Об'єктом дослідження виступають процеси формування та розширення кального простору інклюзивного розвитку регіону в умовах фінансової ентралізації.

Предметом дослідження є теоретичні засади та практичні аспекти ширення фіскального простору інклюзивного розвитку регіону в умовах ансової децентралізації.

За результатами дослідження сформульовані висновки та пропозиції о розвитку й поглиблення теоретичних та методичних аспектів напрямів ширення фіскального простору інклюзивного розвитку регіону в умовах ансової децентралізації.

Структура кваліфікаційної роботи. Робота складається із вступу, трьох ділів, висновків, загальним обсягом 54 сторінок основного тексту, а також ієї таблиці, сім рисунків, список використаних джерел з 53 найменування, гь додатків.

Ключові слова: регіон, фінансова децентралізація, фіскальний простір, юзивний розвиток, доходи місцевих бюджетів.

Рік виконання кваліфікаційної роботи 2023/2025 н.р.

Рік захисту роботи 2025 р.

ANNOTATION

Fiscal space for inclusive regional development in the context of financial decentralization

The purpose of the research is to substantiate the theoretical foundations of the cal space for inclusive regional development and to formulate recommendations its expansion in the context of financial decentralization.

The tasks are: to substantiate the theoretical foundations of inclusive regional velopment; to reveal the essence and elements of the fiscal space for inclusive gional development; to characterize financial decentralization as a factor in panding the fiscal space for inclusive regional development; to analyze financial centralization as a condition for expanding the fiscal space of regions; to study the cal space of the region according to local budget revenue indicators; to assess the el and changes in the inclusive development of regions of Ukraine in modern nditions; to substantiate the directions of expanding the fiscal space for inclusive gional development.

The object of the research is the processes of formation and expansion of the cal space for inclusive regional development in the context of financial centralization.

The subject of the research is the theoretical principles and practical aspects of panding the fiscal space for inclusive regional development in the context of ancial decentralization.

Based on the results of the study, conclusions and proposals were formulated arding the development and deepening of theoretical and methodological aspects the directions of expanding the fiscal space of inclusive development of the region the context of financial decentralization.

Structure of the qualification work. The work consists of an introduction, three tions, conclusions, a total of 54 pages of the main text, as well as one table, seven ures, a list of sources used with 53 names, six appendices.

Keywords: region, financial decentralization, fiscal space, inclusive velopment, local budget revenues.

The year of the qualification work is 2023/2025.

The year of job protection is 2025.

Факультет податкової справи, обліку та аудиту

Кафедра економічної політики, маркетингу та бізнес-аналітики

Довідка про перевірку дипломної роботи на академічний плагіат

№ п/п		
1.	П.І.П. автора роботи	Забарило Павло Валерійович
2.	Група	ЕМРМ-23-1
3.	П.І.П. наукового керівника	Теліщук М. М.
4.	Тип роботи, що перевіряється (курсова, дипломна робота (проект))	Дипломна робота
5.	Назва роботи, що перевіряється	Фіскальний простір інклюзивного розвитку регіону в умовах фінансової децентралізації
6.	Рік написання роботи	2024 рік
7.	За результатом перевірки оригінальний текст в роботі складає (%)	86,58 %
8.	Іншим процентам відповідають (пояснення щодо відсотку тексту, який не є оригінальним)	% цитувань – 1,92% % схожості – 13,42%

Відповідальна особа Пілевич Д.С.
(П.І.Б.)

Відгук керівника випускної кваліфікаційної роботи

Кваліфікаційна робота, Забарило Павла Валерійовича, здобувача вищої освіти, виконана на актуальну тему "Фіскальний простір інклюзивного розвитку регіону в умовах фінансової децентралізації", адже досягнення інклюзивного розвитку регіонів неможливе без реформування підходів до місцевого управління та впровадження фінансової децентралізації. Цей процес передбачає передачу фінансових ресурсів і відповідальності за витрати з центрального на місцевий рівень, що сприяє розширенню фіскального простору регіонів. Унаслідок цих змін громади отримують більшу фінансову автономію, зростає їхня спроможність приймати самостійні управлінські рішення щодо формування й використання місцевих бюджетів, а також з'являються додаткові можливості для досягнення цілей інклюзивного розвитку.

Відповідно до актуальності, влучно визначена мета роботи - обґрунтування теоретичних основ фіскального простору інклюзивного розвитку регіону та формування рекомендацій щодо його розширення в умовах фінансової децентралізації.

Структура кваліфікаційної роботи складається із вступу, трьох розділів, висновків, загальним обсягом 60 сторінок, а також однієї таблиці, семи рисунків, списку використаних джерел з 53 найменувань та шести додатків.

В кваліфікаційній роботі, незважаючи на проблеми доступності до статистичної інформації, достатньо повно розкриті питання: сутності та елементів фіскального простору для інклюзивного розвитку регіону; фінансової децентралізації як фактору розширення фіскального простору для інклюзивного розвитку регіону; аналізу фінансової децентралізації як умови розширення фіскального простору регіону, а також досліджено фіскальний простір регіонів за показниками доходів місцевих бюджетів та здійснено оцінку рівня та змін інклюзивного розвитку регіонів України в сучасних умовах. Обґрунтовано напрями розширення фіскального простору інклюзивного розвитку регіону.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у поглибленні теоретичних основ фіскального простору інклюзивного розвитку регіону та формування рекомендацій щодо його розширення в умовах фінансової децентралізації.

В цілому, кваліфікаційна робота, відповідає вимогам "Методичних рекомендацій для написання випускної кваліфікаційної роботи" та може бути допущена до захисту з високою позитивною оцінкою.

Керівник випускної кваліфікаційної роботи _____ Теліщук М.М., к.е.н., доц.

Висновок кафедри про випускну кваліфікаційну (дипломну) роботу

Випускна кваліфікаційна робота здобувача вищої освіти Забарило Павла Валерійовича, після попереднього захисту розглянута на засіданні кафедри, протокол від «07» 09 2025 р. № 1 допущена до захисту на екзаменаційній комісії.

Завідувач кафедри економічної політики, маркетингу та бізнес-аналітики _____ Т.М. Паянок, к.е.н., доц.

РЕЦЕНЗІЯ

на випускну кваліфікаційну (дипломну) роботу
здобувача вищої освіти Державного податкового університету
Забарила Павла Валерійовича
«Фіскальний простір інклюзивного розвитку регіону в умовах фінансової децентралізації»

Актуальність теми. Згідно зі стратегією сталого, всебічного та розумного розвитку, прийнятою в Європейському Союзі, інклюзивний підхід визнаний одним із ключових напрямів. Його основна мета полягає у залученні всіх верств населення до процесів економічного та соціального розвитку, забезпеченні рівних можливостей для всіх суб'єктів економічної діяльності, справедливому розподілі ресурсів і благ, отриманих у результаті економічного зростання, а також у підвищенні рівня добробуту населення. Досягнення інклюзивного розвитку регіонів неможливе без реформування підходів до місцевого управління та впровадження фінансової децентралізації. Цей процес передбачає передачу фінансових ресурсів і відповідальності за витрати з центрального на місцевий рівень, що сприяє розширенню фіскального простору регіонів. Унаслідок цих змін громади отримують більшу фінансову автономію, зростає їхня спроможність приймати самостійні управлінські рішення щодо формування й використання місцевих бюджетів, а також з'являються додаткові можливості для досягнення цілей інклюзивного розвитку.

Наукова новизна. Новизна полягає у поглибленні теоретичних основ фіскального простору інклюзивного розвитку регіону та формування рекомендацій щодо його розширення в умовах фінансової децентралізації.

Якість проведеного аналізу проблеми, текстового та табличного матеріалу. Автором проведений значний теоретичний, якісний і кількісний аналіз фіскального простору інклюзивного розвитку регіону в умовах фінансової децентралізації. Виклад матеріалу логічний та послідовний.

Задля досягнення поставленої мети обґрунтувано теоретичні засади інклюзивного регіонального розвитку; розкрито сутність та елементи фіскального простору для інклюзивного розвитку регіону; охарактеризовано фінансову децентралізацію як фактор розширення фіскального простору для інклюзивного розвитку регіону; проаналізовано фінансову децентралізацію як умову розширення фіскального простору регіонів; досліджено фіскальний простір регіону за показниками доходів місцевих бюджетів; проведено оцінку рівня та змін інклюзивного розвитку регіонів України в сучасних умовах; обґрунтовано напрями розширення фіскального простору інклюзивного розвитку регіону.

Обґрунтованість пропозицій і висновків та їх практична цінність у роботі підприємства, установи, організації. Висновки і пропозиції носять

обґрунтований характер. Практичне значення: результати роботи можуть бути частково застосовані керівництвом міст задля задля впровадження напрямів розширення фіскального простору інклюзивного розвитку регіону в умовах фінансової децентралізації.

Наявність недоліків. Об'єктивним недоліком кваліфікаційної роботи є відсутність апробації.

Загальний висновок і оцінка роботи. В цілому, кваліфікаційна робота, відповідає вимогам «Методичних рекомендацій для написання випускної кваліфікаційної роботи» та може бути допущена до захисту з оцінкою добре.

Рецензент к.е.н., доцент, викладач Сторожинецького фахового коледжу Університету "Україна"

(науковий ступінь, вчене звання, посада, місце роботи)

Ковальов Д.А.

(підпис, М.П.) (ініціали, ПІБ)

«17» січня 2025 р.

ЗМІСТ

ВСТУП……..……7

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ФІСКАЛЬНОГО ПРОСТОРУ ІНКЛЮЗИВНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ В КОНТЕКСТІ ФІНАНСОВОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ……11

1.1. Теоретичні засади інклюзивного регіонального розвитку…..……...11

1.2. Сутність та елементи фіскального простору для інклюзивного розвитку регіону……17

1.3. Фінансова децентралізація як фактор розширення фіскального простору для інклюзивного розвитку регіону……22

РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗШИРЕННЯ ФІСКАЛЬНОГО ПРОСТОРУ ТА ІНКЛЮЗІЇ РЕГІОНУ В КОНТЕКСТІ ФІНАНСОВОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ……..29

2.1. Аналіз структури та динаміки функціонування місцевих бюджетів в умовах фінансової децентралізації……..29

2.2. Аналіз фіскального простору регіону за показниками доходів місцевих бюджетів…….35

2.3. Дослідження рівня та змін інклюзивного розвитку регіонів України в сучасних умовах……41

РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ЗБІЛЬШЕННЯ ФІСКАЛЬНОГО ПРОСТОРУ ДЛЯ ІНКЛЮЗИВНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

ВИСНОВКИ…….52

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ……...…….55

ДОДАТКИ

ВСТУП

У межах сучасних реформ фінансово-бюджетної системи, спрямованих на децентралізацію, яка в Україні активно впроваджується протягом останніх років, закладено фундамент для створення фінансово автономних і самодостатніх територіальних громад. Цей процес відображає глобальні тенденції у визначенні ключових напрямків розвитку країн та їхніх регіонів. За таких умов значно зростає роль органів місцевого самоврядування (далі-ОМС), на яких покладається відповідальність за управління фінансовими ресурсами, формування та наповнення місцевих бюджетів, а також зміцнення економічної основи регіонів. ОМС, керуючи фінансовими потоками, не лише формують бюджети, а й визначають стратегічні пріоритети розвитку регіонів, забезпечуючи їх узгодженість із національними стратегіями. Водночас ці бюджети мають відповідати потребам громади, підвищувати рівень соціального забезпечення, добробуту населення та сприяти сталому економічному зростанню. Таким чином, децентралізація не лише змінює адміністративно-фінансову архітектуру, а й створює передумови для посилення соціально-економічної стійкості територій.

Згідно зі стратегією сталого, всебічного та розумного розвитку, прийнятою в Європейському Союзі, інклюзивний підхід визнаний одним із ключових напрямів. Його основна мета полягає у залученні всіх верств населення до процесів економічного та соціального розвитку, забезпеченні рівних можливостей для всіх суб’єктів економічної діяльності, справедливому розподілі ресурсів і благ, отриманих у результаті економічного зростання, а також у підвищенні рівня добробуту населення. Досягнення інклюзивного розвитку регіонів неможливе без реформування підходів до місцевого управління та впровадження фінансової децентралізації. Цей процес передбачає передачу фінансових ресурсів і відповідальності за витрати з центрального на місцевий рівень, що сприяє розширенню фіскального простору регіонів. Унаслідок цих

змін громади отримують більшу фінансову автономію, зростає їхня спроможність приймати самостійні управлінські рішення щодо формування й використання місцевих бюджетів, а також з'являються додаткові можливості для досягнення цілей інклюзивного розвитку.

Теоретичні основи, методологічні підходи та практичні аспекти регіонального розвитку та інклюзивного зростання були предметом досліджень багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців, серед яких: А. Базилюк, З. Варналій, Я. Жаліло, І. Заблодська, Л. Ковальська, Л. Петкова, С. Шульц та ін. Питання фіскальної політики та фінансової децентралізації детально досліджені в працях таких учених: Н. Бикидарова, Л. Валігура, О. Євтух, О. Іванова, І. Луніна, А. Крисоватий, І. Майбуров, В. Опарін та ін.

Метою роботи є обґрунтування теоретичних основ фіскального простору інклюзивного розвитку регіону та формування рекомендацій щодо його розширення в умовах фінансової децентралізації.

З огляду на окреслену мету у роботі поставлені такі завдання:

- обґрунтувати теоретичні засади інклюзивного регіонального розвитку;

- розкрити сутність та елементи фіскального простору для інклюзивного розвитку регіону;

- охарактеризувати фінансову децентралізацію як фактор розширення фіскального простору для інклюзивного розвитку регіону;

- провести аналіз фінансової децентралізації як умови розширення фіскального простору регіонів;

- дослідити фіскальний простор регіону за показниками доходів місцевих бюджетів;

- провести оцінку рівня та змін інклюзивного розвитку регіонів України в сучасних умовах;

- обґрунтувати напрями розширення фіскального простору інклюзивного розвитку регіону.

Об’єктом дослідження виступають процеси формування та розширення фіскального простору інклюзивного розвитку регіону в умовах фінансової децентралізації.

Предметом дослідження є теоретичні засади та практичні аспекти розширення фіскального простору інклюзивного розвитку регіону в умовах фінансової децентралізації.

Методологічну основу дослідження фіскального простору інклюзивного розвитку регіону в умовах фінансової децентралізації становлять ключові положення економічної теорії, політекономії, класичні та сучасні концепції регіонального розвитку та інклюзивного зростання, а також на теорію місцевих фінансів. Побудова теоретичних, методологічних і прикладних підходів до розширення фіскального простору інклюзивного розвитку регіону здійснювалася з використанням просторового та системного підходів. Це дозволило цілісно аналізувати процес інклюзивного розвитку регіону як єдину систему взаємозалежних компонентів, враховуючи вплив фінансової децентралізації.

Інформаційною базою дослідження є законодавчі та нормативні акти, інформаційні матеріали, опубліковані у періодичних виданнях; офіційні дані Міністерства фінансів України; річні звіти про виконання бюджету, підготовлені Державною казначейською службою України; статистичні матеріали Державної служби статистики України; наукові роботи вітчизняних і зарубіжних авторів, присвячені фундаментальним аспектам регіонального розвитку та фінансової децентралізації; а також електронні ресурси з мережі Інтернет.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у поглибленні теоретичних основ фіскального простору інклюзивного розвитку регіону та формування рекомендацій щодо його розширення в умовах фінансової децентралізації.

Практичне значення: результати роботи можуть бути частково застосовані керівництвом міст задля впровадження напрямів розширення фіскального простору інклюзивного розвитку регіону в умовах фінансової децентралізації.

Структура кваліфікаційної роботи. Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, загальним обсягом 54 сторінок основного тексту, а також однієї таблиці, сім рисунків, список використаних джерел з 53 найменування, шість додатків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ФІСКАЛЬНОГО ПРОСТОРУ ІНКЛЮЗИВНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ В КОНТЕКСТІ ФІНАНСОВОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

1.1. Теоретичні засади інклюзивного регіонального розвитку

Хоча регіональний розвиток є широко досліджуваною темою в економіці та державному управлінні, поняття «розвиток регіону» вимагає переосмислення в контексті активного впровадження політики децентралізації, застосування сучасних підходів до управління регіонами та суттєвих змін у законодавстві, що регулює регіональну політику.

Регіональний розвиток є одним із ключових та найпоширеніших термінів у контексті розміщення продуктивних сил і регіональної економіки. У зв'язку з цим, у наукових дослідженнях як вітчизняних, так і зарубіжних вчених та практиків у сфері місцевого самоврядування термін «регіональний розвиток» не має єдиного визначення. Аналізуючи цю концепцію, науковці сходяться на думці, що розвиток зумовлений, перш за все, змінами в складових частинах територіальної системи, тоді як різниця в трактуваннях полягає в акцентуванні уваги на причинах цих змін та їх наслідках.

У своїх дослідженнях О. Б. Коротич аналізує розвиток соціально-економічної територіальної системи з акцентом на просторовий вимір, який охоплює не лише загальний просторовий розвиток системи в цілому, але й комплексний прогрес її соціально-економічних підсистем [1].

Голіков О. П. трактує регіональний розвиток як: « процес кількісних і якісних змін у соціально-економічній структурі регіону, акцентуючи на трьох ключових компонентах: технологічній, інституційній та макроекономічній, згідно з методологією Всесвітнього економічного форуму» [2]. У своєму підході науковець визначає основні напрями, що сприяють позитивним змінам у регіоні, та окреслює показники для їхнього виявлення, однак залишає поза увагою конкретизацію цілей і завдань регіонального розвитку.

За дослідженнями Пітера Нійкампа та Марії Абрю, регіональний розвиток розглядається як багатогранна концепція, що відображає складну динаміку простору й часу в межах регіонів. Вчені зазначають, що наукові роботи з цієї тематики зазвичай фокусуються на двох ключових аспектах [3]:

1. забезпечення ефективного розміщення ресурсів, спрямованого на оптимізацію просторово-економічного використання обмежених ресурсів для досягнення максимального виробничого потенціалу;

2. розробка механізмів і створення умов для мінімізації диспропорцій у розвитку регіонів та забезпечення їх збалансованого зростання.

Організація економічного співробітництва та розвитку трактує регіональний розвиток як «узгоджені зусилля, спрямовані на зменшення регіональних диспропорцій шляхом стимулювання економічної активності, що сприяє створенню робочих місць і підвищенню рівня добробуту» [4]. Ця концепція підкреслює, що розвиток є результатом не випадкових змін, а систематичних і цілеспрямованих дій учасників, зацікавлених у досягненні конкретних цілей і позитивних змін у регіоні.

На основі систематизації та узагальнення наведених визначень можна дійти висновку, що поняття «регіональний розвиток» має два основних аспекти: «зв’язок із конкретно визначеною територією (регіоном); трансформації, які відбуваються в різних сферах суспільного життя цього регіону».

Слід підкреслити тісний зв'язок між поняттями «регіональний розвиток» і «розвиток регіону», які часто в наукових дослідженнях вживаються як синоніми. Проте між цими термінами існують певні відмінності. Зокрема, «регіональний розвиток» охоплює якісні та кількісні зміни в просторовій системі, що відбуваються під впливом об'єктивних законів і закономірностей. Виявлення дії цих законів і закономірностей у межах конкретної адміністративно-територіальної одиниці проявляється у формі розвитку регіону.

Науковці класифікують регіональний розвиток на три типи залежно від характеру змін, що відбуваються в регіонах (див. рис. 1.1.).

Рис. 1.11 Типи регіонального розвитку [5]

Гармонійний тип регіонального розвитку характеризується скороченням розриву між регіонами за ключовими показниками. Протягом визначеного періоду регіони, які на початку мали нижчі показники, поступово їх підвищують, наближаючись до рівня більш розвинених територій. Цей тип розвитку вважається найбільш бажаним, оскільки сприяє вирівнюванню регіональних диспропорцій [5].

Нейтральний тип регіонального розвитку характеризується стабільністю співвідношення показників розвитку регіонів протягом тривалого часу. Такий тип вважається прийнятним лише за умов низької диференціації та відсутності регіональних диспропорцій, що на практиці зустрічається вкрай рідко. Найчастіше стабільність без якісного прогресу свідчить про недієвість регіональної політики та низьку ефективність управління розвитком регіонів [5].

Асиметричний тип регіонального розвитку відзначається значною диференціацією регіонів країни за соціально-економічними показниками. Найбільший вплив має різниця у темпах економічного зростання та структурі національної економіки, яка часто зумовлена історичними, культурними або мовними особливостями [5].

Практика свідчить, що сучасний розвиток переважно має асиметричний характер. Глобалізація та стрімкий технологічний прогрес посилюють існуючу соціальну й економічну нерівність між заможними та малозабезпеченими верствами населення, що створює ризики зростання соціальної нестабільності.

Серед актуальних викликів сучасності виділяються регіональні конфлікти, тероризм, посилення економічної нерівності, уповільнення темпів економічного зростання та загострення екологічних проблем [6]. Швидке економічне зростання у багатьох країнах дедалі частіше супроводжується поглибленням соціально-економічних розривів і зростанням соціальної ізоляції [7]. Ці явища підкреслили необхідність переосмислення підходів до реалізації політики регіонального розвитку, що стало ключовою передумовою переходу до стратегії розумного, сталого та інклюзивного зростання.

У своїх дослідженнях Дж. Гупта та К. Вегелін зазначають, що інклюзивне зростання не тільки відкриває нові економічні можливості, але й гарантує рівний доступ до них для всіх соціальних груп, зокрема для малозабезпечених. [8].

О. Янчовичина та Г. С. Лундстрем визначають інклюзивний розвиток як стимулювання економічного зростання та розширення обсягів економіки через забезпечення рівних умов для інвестування та створення можливостей для продуктивної зайнятості [9].

О. Хоменко зазначає, що інклюзивне економічне зростання спрямоване на забезпечення рівноправного та справедливого розподілу благ, створення умов для максимальної реалізації трудового потенціалу та соціальної інтеграції, зокрема для подолання бідності [10].

Підсумовуючи викладені підходи, ми погоджуємося з думкою М. І. Мельник про те, що поняття «інклюзивний розвиток» має різноманітні трактування. Воно розглядається як соціально-економічний розвиток, що базується на зменшенні бідності та нерівності, а також як процес, що забезпечує максимальну участь населення у визначенні пріоритетів і сприяє зростанню. Інклюзивний розвиток передбачає надання рівних можливостей для реалізації людського потенціалу всім громадянам, незалежно від їх соціально-економічного статусу, статі, місця проживання, релігійних переконань, етнічного походження тощо [11]. Отже, інклюзивний розвиток ґрунтується на поєднанні рівних можливостей і рівного доступу до результатів праці.

Теорія інклюзивного розвитку отримала позитивний відгук серед багатьох фахівців, а важливість інклюзивного економічного зростання визнана провідними міжнародними організаціями (Додаток А).

Інклюзивний підхід має тривалу перспективу, оскільки акцентується на продуктивній зайнятості як способі зменшення соціального розшарування за доходами та підвищення рівня життя малозабезпечених груп населення. В результаті, збереження екології та здорового суспільства виправдає зусилля, спрямовані на впровадження інклюзії [12].

Для формування концептуального розуміння сутності інклюзивного розвитку та практичного впровадження його принципів і закономірностей у контексті сучасного регіонального розвитку необхідно здійснити глибоке вивчення класичних і сучасних теорій регіонального розвитку, які стали основою для його формування.

Аналізуючи ключові проблеми сучасної теорії регіонального розвитку, Т. А. Приходченко виділяє п’ять основних підходів до їх вирішення: « неокейнсіанський підхід, який акцентує увагу на державному регулюванні міжрегіональних диспропорцій через стимулювання інвестицій у менш розвинені регіони із застосуванням кредитних інструментів, податкових пільг, субсидій тощо; неокласичний підхід, що базується на ідеї саморегуляції ринку. У цьому підході регіони, перебуваючи у вільній взаємодії, торгуючи та обмінюючись ресурсами, можуть самостійно долати існуючі диспропорції; теорія регіоналізму, яка зосереджується на вивченні конфліктів між політичними та економічними інтересами регіонів, розглядаючи їх як основну перешкоду для гармонійного розвитку; теорія незбалансованого зростання, яка підкреслює, що ринкові процеси посилюють регіональні відмінності, закріплюючи багатство одних регіонів та бідність інших; інвестиційно-програмований підхід, що передбачає створення двох матриць: інвестиційних ресурсів регіону та ключових параметрів його конкурентоспроможності. Їхнє поєднання дозволяє визначити точки зростання, на основі яких формується інвестиційна програма для реалізації потенціалу регіональної економіки» [13].

Кожен із цих підходів пропонує свій шлях вирішення регіональних диспропорцій і спрямований на покращення соціально-економічного стану регіонів.

Ліба Н. С. класифікує теорії регіонального розвитку на чотири категорії: «неокласичні теорії, теорії кумулятивного зростання, інші теорії та сучасні регіональні теорії». Відповідно до досліджень цього науковця, аналіз теорій регіонального розвитку допоможе теоретично обґрунтувати формування та реалізацію ефективної регіональної політики, а також зменшити диспропорції між найбіднішими та найзаможнішими регіонами, що є надзвичайно важливим у контексті економічної кризи [14].

Г. В. Возняк виділяє неокласичні теорії, теорії кумулятивного зростання, теорії зростання завдяки конкурентним перевагам регіону, а також сучасні теорії регіонального розвитку [15]. На нашу думку, це досить логічне групування теорій регіонального розвитку.

Протягом тривалого часу економічне зростання розглядалося як головний чинник територіального розвитку, проте з часом акцент у наукових дискусіях змістився до нематеріальних аспектів якості життя. Стало зрозуміло, що лише економічного зростання недостатньо для забезпечення добробуту населення [16]. Сучасні виклики регіонального розвитку змінили пріоритети, перенісши фокус із виключно економічних показників на задоволення потреб людини як ключового ресурсу й рушія соціально-економічного прогресу.

Наразі основними критеріями розвитку виступають показники фізичного й духовного здоров’я, рівень освіти та можливості для самореалізації особистості. Це стало основою для концепції інклюзивного розвитку, яка розширює традиційні моделі економічного зростання, акцентуючи увагу на важливості людського капіталу, екологічної стійкості та соціального захисту.

Цілісне уявлення про процеси інклюзивного розвитку дозволяє виділити різні форми інклюзії залежно від класифікаційних критеріїв, що сприяє глибшому розумінню цього багатогранного явища та впорядкуванню його різноманітних проявів (Додаток Б).

Отже, систематизація та порівняльний аналіз теорій регіонального розвитку, а також виникнення інклюзивної концепції зростання, дозволяють провести теоретичний аналіз сутності інклюзії. Це дає змогу науково визначити поняття «інклюзивний розвиток регіону» як процес, що передбачає досягнення комплексних якісних і кількісних змін у просторовій системі. Основою цього процесу є розвиток економічної сфери через підвищення рівня залучення населення до суспільно корисної діяльності, створення доступної інфраструктури регіону для забезпечення рівних можливостей особистісного розвитку та справедливого розподілу отриманих результатів. Це, в свою чергу, є передумовою соціального піднесення, зменшення рівня диференціації серед населення та підвищення його добробуту.

1.2. Сутність та елементи фіскального простору для інклюзивного розвитку регіону

Проблема вибору оптимальної моделі інклюзивного розвитку регіону, який розглядається як просторову систему, є важливою як з теоретичної, так і з практичної точки зору, і залишається актуальною. Уміння сприймати просторову систему в цілому, а також здатність виявляти зв’язки та взаємодії між її окремими елементами в динаміці є ключовими умовами для забезпечення регіонального розвитку.

Розвиток регіону як просторової системи зумовлюється різноманітністю суспільних потреб і потребує мобілізації фінансових ресурсів, раціонального здійснення бюджетних видатків та державних запозичень у межах наявних бюджетних обмежень. Усі ці фактори комплексно впливають на формування та коливання фіскального простору регіону.

Дослідженню економічного змісту фіскального простору присвячено численні роботи як вітчизняних, так і закордонних науковців. Систематизація та критичний аналіз цих досліджень виявляє різноманітні наукові підходи до визначення цього терміна.

Визначаючи сутність фіскального простору та його взаємозв'язок із фінансовою стійкістю П. Хеллер розглядає його «як наявність бюджетних можливостей уряду забезпечити ресурси для досягнення бажаних цілей не завдаючи шкоди стійкості урядовій фінансовій позиції» [17].

Дослідники Науково-дослідного відділу Міжнародного валютного фонду (Jonathan D. Ostry, Atish R. Ghosh, Jun I. Kim, Mahvash S. Qureshi) поділяють позицію П. Хеллера щодо розуміння фіскального простору на державному рівні. Вони трактують фіскальний простір як можливість для подальшого збільшення державного боргу без загрози для його стійкості, визначаючи його як різницю між лімітом боргу та поточним рівнем заборгованості. Науковці наголошують, що головне питання, яке постає перед світовою економікою, полягає у визначенні межі, до якої країни мають можливість здійснювати фіскальний маневр, і виявленні моменту, коли необхідно коригувати фіскальну політику задля підтримання стійкості державного боргу [18].

М. С. Хом'як зазначає, що фіскальний простір регіонів визначається станом поточного балансу місцевого бюджету, обсягом отриманих трансфертів та потенціалом для залучення нових боргових зобов'язань [19]. На рівні бюджету цей простір створюється завдяки трьом ключовим складовим публічних фінансів: доходам, видаткам та борговим ресурсам.

Є. Кузькін визначає фіскальний простір місцевого самоврядування як сукупність економічних процесів та господарських відносин, що формуються на локальній території під впливом податкових і бюджетних механізмів держави, а також залежать від активного застосування фіскальної політики. На думку автора, фінансовий потенціал регіону може бути задіяний органами самоврядування для реалізації рішень у сфері регіонального розвитку, з дотриманням вимог щодо збереження фінансової стійкості як на рівні держави,

так і регіонів. До ключових складових цього процесу автор відносить податковий потенціал, бюджетний потенціал та бюджетну ємність [20].

Науковий підхід до розуміння простору наділяє його такими характеристиками, як тривимірність, структурність, однорідність, протяжність, а також здатність забезпечувати взаємодію та співіснування елементів у межах усіх матеріальних систем. Тривимірність є базовою властивістю простору, яка емпірично підтверджується і полягає в тому, що місце розташування будь-якого об'єкта можна визначити через три незалежні параметри: довжину, висоту та ширину.

І. Циммбалюк фіскальний простір регіону трактує, як: «середовище взаємодії між економічними суб'єктами та органами місцевого самоврядування стосовно перерозподілу фінансових ресурсів регіону, детермінантами формування та розширення якого є: орієнтири та механізми фіскальної політики (обумовлюють можливості органів місцевого самоврядування акумулювати певний обсяг фінансових ресурсів, достатній для забезпечення потреб регіону); бюджетний устрій і структура бюджетної системи (визначають видаткові повноваження органів місцевого самоврядування адміністративно-територіальних одиниць в межах регіону); величина податкового потенціалу території» [5].

За словами В. Д. Л. Бантона та В. І. Тарангула, в найбільш загальному розумінні фіскальна політика є комплексом фінансових заходів уряду, спрямованих на формування дохідної частини бюджету, розробку системи оподаткування, визначення обсягу та структури державних витрат, а також на здійснення трансфертних виплат [21].

Вивчаючи особливості змін у фіскальній політиці в умовах децентралізації фінансових ресурсів, Я. І. Морщ визначає її як складову фінансової політики держави, яка орієнтована на мобілізацію фінансових ресурсів на місцевому рівні через синергетичну взаємодію бюджетної, податкової та позикової політик для стимулювання економічного розвитку [22].

Підсумовуючи вищезазначені підходи, можна зазначити, що суть фіскальної політики полягає в діяльності уряду щодо управління державними доходами та витратами. Завдяки активному використанню фіскальних інструментів, держава має можливість впливати на розвиток перспективних секторів, змінювати структуру національної економіки, стримувати інфляцію, а також стимулювати зростання національного виробництва і рівня зайнятості. Це, в свою чергу, визначає напрямки інклюзивного регіонального розвитку та впливає на формування оподатковуваних доходів. Отже, сукупність інструментів і методів фіскальної політики виступає певним обмеженням, яке визначає ємність і вектор розвитку фіскального середовища країни та її регіонів.

Для створення сприятливого фіскального простору в Україні необхідно оптимізувати податкову систему та орієнтувати витрати місцевих бюджетів на досягнення цілей інклюзивного розвитку, щоб уникнути значного дефіциту бюджету. Водночас погоджуємося з думкою [23], що на рівні державного бюджету розширення витрат як метод антикризової фіскальної політики (через стимулювання попиту) є непридатним для України, оскільки поточні витрати вже є надмірними.

Ефективне застосування інструментів фіскальної політики для створення сприятливого фіскального простору сприятиме покращенню фінансового стану та реального сектору економіки, підвищенню рівня зайнятості, забезпеченню фінансування соціальних програм та інших важливих напрямків. Це дозволить регіонам накопичити необхідні фінансові ресурси та використати їх для інклюзивного розвитку та вирішення соціальних проблем (рис.1.1.).

Основним інструментом фіскальної політики є коригування структури податків, зокрема змінення податкових ставок відповідно до визначених урядом цілей розвитку. Фіскальна політика, через систему оподаткування, суттєво впливає на розподіл та перерозподіл створеної вартості, результати економічної діяльності платників податків, а також на забезпечення держави та її регіонів необхідними ресурсами для фінансування суспільно важливих витрат, що відповідають принципам інклюзивного розвитку.

В рамках фінансової децентралізації в Україні органи місцевого самоврядування отримали значні повноваження для реалізації економічного та соціального розвитку на своїй території. Відповідно до статті 43 Конституції України, місцеві органи самоврядування управляють комунальним майном, затверджують програми соціально-економічного та культурного розвитку, а також контролюють їх виконання. Вони також затверджують бюджети відповідних адміністративно-територіальних одиниць і здійснюють контроль за їх виконанням, встановлюють місцеві податки та збори відповідно до законодавства, а також створюють, реорганізовують і ліквідують комунальні підприємства, організації та установи. Ці зміни мають на меті розширення фіскального простору регіонів, що дозволить місцевому самоврядуванню впроваджувати принципи інклюзивного розвитку регіону [5].

Рис. 1.2. Інструменти фіскальної політики на рівні держави та регіону [5].

1.3. Фінансова децентралізація як фактор розширення фіскального простору для інклюзивного розвитку регіону

Впровадження реформ децентралізації вимагає нового розподілу фінансових ресурсів для виконання органами місцевої влади своїх обов’язків та стимулювання інклюзивного розвитку регіонів. При цьому органи місцевого самоврядування повинні отримувати фінансування відповідно до своїх видаткових повноважень. Порушення рівноваги у розширенні фіскального простору в рамках децентралізації може призвести до дефіциту доходів місцевих бюджетів, що ускладнить виконання місцевими органами своїх делегованих обов’язків і задоволення потреб інклюзивного розвитку територій, створюючи таким чином суперечності між загальнодержавними та місцевими інтересами.

Внаслідок цього актуальним стає питання реалізації ефективної фінансової децентралізації, яка повинна бути орієнтована на надання регіонам відповідних фінансових ресурсів, пом'якшення негативних наслідків розширення повноважень і обов'язків органів місцевого самоврядування, а також на справедливий розподіл податкових надходжень між адміністративно-територіальними одиницями.

У наукових працях виокремлюються такі основні форми децентралізації [24]:

1. Політична (демократична) децентралізація, яка передбачає передачу частини повноважень державної влади місцевим і регіональним органам самоврядування;

2. Адміністративна (бюрократична) децентралізація, що полягає в делегуванні органами центральної державної влади функцій і повноважень місцевим та регіональним органам, які отримують часткову фінансову (бюджетну) автономію;

3. Територіально-просторова децентралізація, що реалізується через впровадження цільових програм та розвантаження міст і промислових комплексів, зокрема шляхом створення нових територіальних одиниць;

4. Економічна (фінансова) децентралізація, яка полягає в передачі фінансових ресурсів і економічних важелів з центрального рівня на місцевий.

Фінансова децентралізація є своєрідним індикатором: рівня демократичності та ефективності публічної адміністрації; відповідності політичної системи суспільним очікуванням; рівня довіри до органів місцевого самоврядування та сприйняття державними властями потреб суспільства і місцевих органів влади зокрема; якості контролю в публічній сфері та рівня відповідальності; в кінцевому підсумку вона служить оцінкою адекватності адміністративно-територіального устрою держави [25].

Варто зазначити, що в українських наукових дослідженнях термін «фінансова децентралізація» залишається недостатньо чітко визначеним і має кілька синонімічних варіантів. Сьогодні у вітчизняній економічній науці паралельно використовуються такі терміни, як «фіскальна децентралізація» та «бюджетна децентралізація» (див. додаток В).

Згідно з наведеними визначеннями, терміни фінансова, фіскальна та бюджетна децентралізація мають схожий зміст. Проте фінансова децентралізація є більш широким поняттям, яке охоплює всю систему фінансової взаємодії між державою та органами місцевого самоврядування, на відміну від бюджетної та фіскальної децентралізації.

У вивченні концептуальних основ фінансової децентралізації деякі дослідники обмежують її визначення лише повноваженнями органів місцевого самоврядування у сфері формування та витрачання бюджетних коштів. Однак в умовах сучасної реальності, коли суб'єктами впливу на розвиток територій стають не тільки держава та місцеве самоврядування, а й приватний бізнес і населення, фінансові ресурси регіону значно ширші за межі державного бюджету. До них відносяться позики, фінансові ресурси комунальних підприємств, кошти населення, інвестиції, цільове фінансування регіональних

програм з державного бюджету, позабюджетні фонди, міжбюджетні трансфери тощо. Розглядаючи фінансові ресурси місцевого самоврядування, С. Варга зазначає, що вони включають всю сукупність грошових коштів, доступних для задоволення потреб самоврядних територіальних громад, як наявних, так і потенційних, охоплюючи ресурси підприємств усіх галузей місцевого господарства, доходи населення та інші фінансові потоки, що перебувають у локальному економічному обігу.

Таким чином, фінансова децентралізація є багатогранним і багатокомпонентним процесом, що передбачає передачу повноважень від центральних органів влади до місцевого рівня у сфері формування та використання фінансових ресурсів. Ці ресурси надходять не лише з державного бюджету для реалізації регіональних програм розвитку, а й з грантового фінансування від міжнародних організацій, а також з власних місцевих коштів, зокрема податкових надходжень, внесків громадян і підприємств, зацікавлених у сприянні інклюзивному розвитку території. Така система дозволяє забезпечити фінансову незалежність місцевого самоврядування, сприяючи виконанню ним своїх функцій та задоволенню потреб населення, що в свою чергу є основою для розширення фіскального простору регіону та стимулювання інклюзивного розвитку.

Створення теоретичної основи інклюзивного розвитку в умовах фінансової децентралізації та розширення фіскального простору потребує детального вивчення існуючих у світі моделей розподілу відповідальності між різними рівнями влади.

На думку М. Пасічник, початок історії децентралізованої держави можна пов’язати з кардинально різними ідеями щодо ідеальної організації держави, висунутими французьким політиком і правознавцем Жаном Боденом (1529–1596) та німецьким правознавцем і теоретиком державного управління Йоганном Альтузієм (1557–1638) [26].

Процес децентралізації в Європі, за оцінкою С. Герчаківського та О. Кабаша, набув більш чітких і визначених рис у XVIII–XIX століттях, коли це

поняття вперше було закріплено у французькому законодавстві. Теорія децентралізації виникла у Франції напередодні Великої французької революції 1789 року як реакція на наполеонівські реформи, які створили потужний централізований бюрократичний апарат влади та суттєво зменшили роль місцевого самоврядування. Основним ідейним постулатом цієї теорії стало положення про необхідність чіткого розподілу адміністративних справ на ті, що належать до місцевого самоврядування, та на загальнодержавні справи, які відповідно делегуються громадам [27].

Фінансова децентралізація, на відміну від децентралізації у загальному розумінні, яка розвивалася протягом різних епох людської історії, має значно коротшу історію. Її витоки можна простежити в Європі ще у XI–XII століттях. Як зазначають С. Герчаківський та О. Кабаш [27], за правління короля Річарда I (1157–1199), для наповнення державної скарбниці та фінансування хрестових походів, продавалися хартії, які надавали містам певні привілеї. Зокрема, міста отримували права на самоврядування, здійснення правосуддя, будівництво укріплень та створення збройних загонів для підтримання правопорядку [28].

А. Сміт зазначав, що міста, за згодою Корони, отримували права на самоврядування, судочинство, будівництво укріплень та створення збройних загонів для підтримання правопорядку [29]. Основну увагу він звертав на зміну податкового статусу таких міст після отримання хартій. Це наділяло адміністративно-територіальні утворення такою майновою та правовою автономією, що король не міг стягувати з них податки без їхньої згоди, за винятком встановленого відкупного збору [30].

В. Оутс визначав децентралізацію як право децентралізованих одиниць ухвалювати незалежні рішення. Його теорема децентралізації стала другою за значущістю та найвпливовішою класичною концепцією, яка пропонує компроміс між централізованим і децентралізованим наданням публічних благ. Вона обґрунтовує перевагу централізації у випадках, коли вподобання жителів різних регіонів є однаковими, а споживання публічних благ супроводжується зовнішніми ефектами (наприклад, негативний вплив викидів у повітря або

позитивний ефект від доглянутого квітника, що приносить користь сусідам). Водночас, якщо вподобання між регіонами суттєво відрізняються, а ефекти переливу відсутні, децентралізований підхід до надання публічних благ сприяє максимізації соціального добробуту. Варто зазначити, що теорема Оутса базується на припущеннях, що уряд прагне збільшення суспільного добробуту, а централізований підхід забезпечує єдність і системність у наданні публічних послуг [31].

Серед основоположників теорії фіскальної децентралізації також можна виділити Р. Масгрейва, який розробив обґрунтований підхід до децентралізації. Він стверджував, що на місцевому рівні забезпечення суспільними благами є ефективним, коли вигоди від їх споживання отримують місцеві мешканці, як, наприклад, у випадку освітлення вулиць [32].

Р. Масгрейв, поділяючи погляди В. Оутса, сформулював такі основні принципи реалізації фінансової децентралізації: «принцип відповідності: Рішення щодо виробництва суспільних благ повинні ухвалювати ті громадяни, які проживають на території, де ці блага споживаються, та де сплачуються податки й збори для їх фінансування; принцип централізованого перерозподілу: Зміни у розподілі доходів і ресурсів мають здійснюватися центральним урядом, який володіє необхідними інструментами для реалізації такої політики; принцип фінансового вирівнювання: У разі недостатньої індивідуальної розподільчої політики, центральний уряд має забезпечити певний рівень вирівнювання між територіями з кращим і гіршим фінансовим забезпеченням; принцип національних пріоритетів: Центральний уряд може використовувати цільові трансферти для стимулювання надання окремих локальних суспільних благ, якщо їхнє виробництво має зовнішні ефекти або вони є особливо важливими з точки зору національних інтересів» [33].

Отже, результати аналізу умов розвитку фіскальної децентралізації в світі становлять важливий досвід, який слід враховувати при реалізації реформи в Україні. У сучасних дослідженнях закордонні науковці розглядають фінансову (фіскальну) децентралізацію як процес передачі фінансових ресурсів і

повноважень від центрального до місцевого рівня. Дослідники також аналізують дії громадян та підприємств у контексті децентралізації, акцентуючи увагу на економічній та соціальній ефективності відповідних рішень.

Міжнародний досвід демонструє, що посилення фінансової децентралізації сприяє зменшенню податкового навантаження, водночас стимулюючи зростання витрат на боротьбу з бідністю та соціальне забезпечення. Такий підхід узгоджується з принципами інклюзивного розвитку. Зокрема, фінансова децентралізація та трансформація владних відносин відкривають нові можливості для розширення фіскального простору регіонів, орієнтованих на інклюзивне зростання. Надання органам місцевого самоврядування повноважень щодо управління та використання фінансових ресурсів, накопичених у місцевих бюджетах, створює потужні стимули для зміцнення податкової бази регіонів. Це, своєю чергою, активізує інклюзивний розвиток, за якого економічне зростання приносить реальні вигоди переважній більшості членів суспільства, забезпечуючи їхню участь у результатах цього прогресу.

Розширення фіскального простору в умовах фінансової децентралізації стає потужним стимулом для органів місцевого самоврядування, спрямовуючи їхні зусилля на підвищення ефективності фіскальних відносин. Це досягається завдяки поліпшенню підприємницького клімату, впровадженню податкових стимулів для розвитку пріоритетних видів діяльності, удосконаленню податкового контролю та формуванню високої податкової культури. Такі заходи не лише сприяють збільшенню надходжень до місцевих бюджетів, але й відкривають нові перспективи для стратегічного управління бюджетним процесом. Це, зокрема, дозволяє оптимізувати бюджетні витрати та спрямувати їх на досягнення цілей інклюзивного розвитку, забезпечуючи соціально-економічний прогрес регіонів (Додаток Г).

Таким чином, посилення ролі місцевого самоврядування як основного компонента управління інклюзивним розвитком регіону в умовах децентралізації потребує покращення його матеріально-фінансової бази, що сприятиме

підвищенню ефективності територіальної громади у вирішенні питань, пов'язаних із добробутом населення.

Зарубіжний досвід свідчить, що передача прав і повноважень щодо управління фінансовими ресурсами від центральної влади до місцевого рівня у рамках фінансової децентралізації створює сприятливі умови для розширення фіскального простору регіонів. Це, у свою чергу, стимулює інклюзивний розвиток, спрямований на підвищення рівня життя населення та зменшення регіональних диспропорцій.

Такий підхід підкреслює необхідність формування методологічної основи для глибшого розуміння та розкриття парадигми фіскального простору інклюзивного розвитку. Це стане підґрунтям для оцінки наявних можливостей регіону та обґрунтування стратегічних пріоритетів, спрямованих на його подальше розширення.

РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗШИРЕННЯ ФІСКАЛЬНОГО ПРОСТОРУ ТА ІНКЛЮЗІЇ РЕГІОНУ В КОНТЕКСТІ ФІНАНСОВОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

2.1. Аналіз структури та динаміки функціонування місцевих бюджетів в умовах фінансової децентралізації

Фінансова децентралізація суттєво трансформує структуру місцевих бюджетів, зокрема їх дохідну частину. Традиційно місцеві органи влади значною мірою покладалися на трансферти від центрального уряду, які становили значну частку бюджетних надходжень. Проте у процесі децентралізації відбувається перехід до підвищення спроможності місцевих громад самостійно генерувати доходи. Місцеві органи самоврядування отримують ширші повноваження щодо стягнення податків, зборів та платежів, що сприяє диверсифікації їхніх джерел доходів. Такий підхід спрямований на зменшення залежності від державних трансфертів та забезпечення фінансової автономії регіонів. Зокрема, податки на майно, ліцензії на підприємницьку діяльність та місцеві податки з продажу стають ключовими статтями доходів місцевих бюджетів. Ці зміни стимулюють органи місцевого самоврядування удосконалювати механізми податкового адміністрування, розширювати податкову базу та адаптувати формування місцевих доходів до реалій місцевої економічної активності [34].

Фінансова децентралізація передбачає суттєвий перерозподіл обов’язків у сфері витрат, що означає передачу місцевим органам влади більшої відповідальності за фінансування послуг і проєктів, які раніше перебували у віданні центральних органів. Цей процес охоплює ключові сектори, такі як освіта, охорона здоров’я, громадська безпека та розвиток місцевої інфраструктури.

Передача видаткових повноважень спрямована на підвищення ефективності й оперативності надання послуг, оскільки саме регіональна влада має кращі можливості для розуміння специфічних потреб громади та їхнього

задоволення. Однак така трансформація супроводжується значними викликами. Зокрема, вона потребує зміцнення місцевого управлінського потенціалу та створює ризики нерівності в якості надання послуг між фінансово спроможними регіонами й тими, що мають обмежені ресурси.

Вплив фінансової децентралізації на автономію місцевих громад є значним. Забезпечуючи органи місцевого самоврядування більшим контролем над доходами та витратами, децентралізація зміцнює їх фіскальну незалежність. Місцева влада отримує можливість формувати та реалізовувати політику, що відповідає регіональним пріоритетам і умовам. Ця незалежність є ключовою для стимулювання інновацій у державному управлінні та розвитку місцевої економіки. Крім того, фінансова децентралізація часто сприяє підвищенню підзвітності та прозорості, оскільки місцеві платники податків можуть безпосередньо спостерігати за витратами своїх коштів і впливати на їх використання [35].

Рівень фінансової автономії регіону значною мірою визначається вибраною моделлю децентралізації. Ефективна фінансова децентралізація потребує гармонійного балансу, за якого місцеві органи влади наділені як правом акумулювати доходи, так і обов’язком відповідально управляти видатками. Водночас важливим аспектом є створення механізмів, які забезпечують рівномірний розподіл ресурсів, мінімізуючи диспропорції у якості надання суспільних послуг між регіонами. У цьому контексті міжбюджетні трансферти, спрямовані на вирівнювання фіскальної спроможності місцевих органів, відіграють ключову роль. Такі трансферти повинні бути прозорими, прогнозованими та базуватися на чітких формульних принципах. Це сприятиме зміцненню довіри, покращенню місцевого бюджетного планування та забезпеченню стабільності фінансової системи на регіональному рівні (табл. 2.1.).

Аналіз ефективності використання бюджетних коштів у контексті децентралізації охоплює кілька ключових аспектів, серед яких центральне місце займає ефективність державних видатків. Очікується, що децентралізація

сприятиме оптимальному розподілу ресурсів, адже місцеві органи влади краще обізнані з потребами громади та специфікою витрат. Такий локалізований підхід дозволяє ухвалювати більш адаптовані та економічно доцільні рішення щодо надання публічних послуг. Водночас реалізація цих переваг безпосередньо залежить від інституційної спроможності місцевих органів самоврядування. Для розкриття потенціалу децентралізації необхідно зміцнювати місцеві інститути, розвивати управлінські компетенції та забезпечувати доступ до сучасних технічних ресурсів, що дозволить ефективно реалізовувати локальні ініціативи [36].

Таблиця 2.1.

Вплив фінансової децентралізації на самостійність фінансового управління місцевих громад [37]

Аспект	Вплив на фінансову автономію
Формування доходів	Місцеві органи влади отримують повноваження стягувати податки, збори та платежі, що збільшує їхню спроможність генерувати власні доходи та зменшує залежність від центральних трансфертів
Відповідальність за видатки	Місцеві органи влади беруть на себе більшу відповідальність за фінансування послуг та інфраструктурних проєктів, що дозволяє їм пристосовувати видатки до місцевих потреб і пріоритетів
Розроблення та впровадження стратегій	Підвищення спроможності розробляти та впроваджувати політику, яка відображає локальні особливості та пріоритети, сприяючи місцевим інноваціям та оперативному реагуванню
Підзвітність та прозорість Підвищення підзвітності на місцевому рівні, оскільки виборці можуть безпосередньо спостерігати за фінансовими рішеннями та впливати на них, що призводить до більш розсудливого та прозорого використання державних коштів	Підвищення підзвітності на місцевому рівні, оскільки виборці можуть безпосередньо спостерігати за фінансовими рішеннями та впливати на них, що призводить до більш розсудливого та прозорого використання державних коштів
Фіскальні диспропорції	Ризик поглиблення регіональної нерівності, якщо багатші регіони мають більшу спроможність генерувати доходи та надавати послуги, що підкреслює необхідність справедливих міжбюджетних трансфертів
Міжбюджетні трансферти	Необхідні для вирівнювання фіскальної спроможності місцевих органів влади, забезпечення збалансованого розподілу ресурсів та запобігання значним диспропорціям у наданні державних послуг
Розвиток потенціалу	Необхідність зміцнення інститутів місцевого самоврядування та підвищення технічних і управлінських навичок для ефективного управління новими обов’язками та використання автономії
Економічний розвиток	Підвищення фінансової автономії може стимулювати місцевий економічний розвиток, дозволяючи розробляти індивідуальну економічну політику та здійснювати інвестиції, що відповідають місцевим можливостям та викликам

Продовження таблиці 2.1.

Місцеве самоврядування	Сприяє зміцненню органів місцевої влади, оскільки місцеві посадовці стають більш підзвітними своїм виборцям, що потенційно може призвести до покращення управлінських практик
Фінансова стабільність	Потенціал для більшої фінансової стабільності через диверсифікацію джерел надходжень та покращення формування місцевих доходів, хоча це залежить від місцевих економічних умов та адміністративної спроможності

Важливо враховувати, як фінансова децентралізація впливає на забезпечення рівності у наданні державних послуг. Попри потенціал для підвищення ефективності та швидкості реагування на місцеві потреби, децентралізація може призводити до посилення регіональної нерівності, якщо процес її впровадження не буде ретельно контролюватися. Заможні регіони, маючи більший фінансовий потенціал, здатні генерувати більше доходів і забезпечувати надання послуг високої якості. Натомість менш забезпечені території можуть зіштовхуватися зі значними труднощами у фінансуванні базових послуг. Щоб уникнути таких дисбалансів, ефективна система децентралізації повинна включати інструменти вирівнювання, які гарантують кожному громадянину доступ до мінімального стандарту державних послуг, незалежно від його місця проживання.

Децентралізація, яка передбачає передачу повноважень і обов’язків від центральних органів до місцевого рівня, приносить із собою значні виклики та складнощі в управлінні місцевими бюджетами, а саме: « нестабільність доходів (органи місцевого самоврядування мають труднощі зі створенням стабільної дохідної бази через економічні коливання, варіації місцевої економічної діяльності та обмежені можливості зі збору податків, що призводить до непередбачуваності бюджету); обмежений доступ до кредитів (органи місцевої влади часто мають обмежений доступ до кредитних ринків, що обмежує їх здатність управляти грошовими потоками та інвестувати в інфраструктуру і послуги); економічні умови (національне та регіональне економічне зростання, інфляція, рівень зайнятості та глобальні економічні тенденції впливають на місцеві доходи та потреби у видатках, створюючи тиск на бюджет); стихійні лиха (непередбачувані витрати на ліквідацію наслідків стихійних лих та екологічні проблеми створюють додаткове навантаження на місцеві бюджети);

міжбюджетні трансферти (проблеми, пов’язані з прозорістю, передбачуваністю і достатністю трансфертів, можуть призвести до несправедливого розподілу ресурсів та перешкоджати збалансованому регіональному розвитку); узгодження фіскальної політики (балансування місцевої автономії з національними фіскальними цілями є складним завданням, що вимагає ефективної комунікації та узгодження фіскальної політики на всіх рівнях влади) [37].

Однією з ключових перешкод на шляху до забезпечення фінансової стабільності місцевих бюджетів у рамках децентралізації є нестабільність та непередбачуваність дохідних потоків. Місцеві органи влади, отримавши повноваження формувати власні доходи через податки, збори та інші платежі, часто стикаються з труднощами у створенні надійної фінансової бази. Економічні коливання, зміни у місцевій господарській активності та нерівномірна спроможність до збирання податків можуть викликати значну нестабільність доходів. Це, своєю чергою, ускладнює довгострокове бюджетне планування, призводить до недофінансування ключових послуг та знижує очікувані переваги децентралізації. Додатково, обмежений доступ місцевих органів до кредитних ринків стримує їхню здатність управляти фінансовими потоками, інвестувати в розвиток інфраструктури та забезпечувати якісні послуги для населення [38].

Зовнішні фактори, такі як економічна ситуація на національному та регіональному рівнях, включаючи темпи економічного зростання, інфляцію та рівень зайнятості, мають прямий вплив на доходи та видатки місцевих бюджетів. Наприклад, під час економічного спаду податкові надходження можуть скорочуватися, тоді як попит на соціальні послуги зростає, що створює додатковий фінансовий тиск на бюджетну систему. Глобальні економічні процеси, зокрема зміни в торговельній політиці чи кон’юнктурі міжнародних ринків, також впливають на регіональну економіку, особливо якщо вона залежить від специфічних галузей або експортних ринків. Додатково, природні катастрофи та екологічні зміни додають ризиків, викликаючи несподівані витрати на ліквідацію наслідків та відновлення інфраструктури. Це значно посилює фінансове навантаження на місцеві бюджети та ускладнює їхню стабільність.

Внутрішні чинники, такі як адміністративна спроможність і рівень управлінської компетенції місцевих органів влади, відіграють вирішальну роль у результативності бюджетної діяльності. Ефективний фінансовий менеджмент, прозорість та дієві механізми підзвітності є основою для раціонального використання ресурсів. Однак багатьом місцевим адміністраціям може бракувати необхідного досвіду, знань та інституційного потенціалу для управління складними бюджетними процесами. Це нерідко стає причиною неефективності, нерівномірного розподілу ресурсів або навіть корупційних проявів. Додатково, політичні чинники, такі як конфлікт інтересів та різні пріоритети місцевих посадовців, можуть значною мірою впливати на ухвалення бюджетних рішень та їхню реалізацію. Успішна децентралізація вимагає створення умов для підвищення кваліфікації місцевих управлінців, забезпечення ресурсів та впровадження механізмів, що сприятимуть ефективному управлінню бюджетами [39].

Удосконалення механізмів функціонування місцевих бюджетів є ключовим фактором для покращення якості суспільних послуг, стимулювання місцевого економічного розвитку та забезпечення фіскальної стійкості. Реалізація цих завдань потребує комплексного підходу, спрямованого на підвищення ефективності управління бюджетними ресурсами, залучення додаткових джерел фінансування та забезпечення прозорості й підзвітності у витратах. Ці напрями дозволяють зміцнити фінансову базу місцевих громад, зробити бюджетний процес більш відкритим та результативним, а також сприяти досягненню сталого економічного зростання на місцевому рівні.

Насамперед, підвищення ефективності управління місцевими бюджетами є критично важливим завданням. Це можливо реалізувати через впровадження сучасних підходів та інновацій у сфері фінансового менеджменту. Зокрема, використання результативно-орієнтованого бюджетування, яке передбачає розподіл ресурсів відповідно до досягнення чітко визначених цілей, сприяє раціональному й ефективному використанню публічних фінансів. Такий підхід

дозволяє зосередити увагу на реальних результатах, підвищуючи прозорість і підзвітність бюджетного процесу.

По-друге, важливим кроком є зміцнення механізмів залучення додаткових фінансових ресурсів. Диверсифікація джерел місцевих доходів відіграє ключову роль у зменшенні залежності від державних трансфертів та посиленні фінансової автономії регіонів. Місцеві органи влади повинні активно шукати та використовувати різноманітні можливості для формування доходів. Серед перспективних джерел – податки на нерухомість, місцеві податки з продажу, а також плата за надані послуги. Розширення фінансової бази через такі механізми не лише підвищить фіскальну стійкість, але й сприятиме стабільному економічному розвитку територіальних громад.

По-третє, забезпечення прозорості та підзвітності у використанні коштів місцевих бюджетів є ключовим фактором для зміцнення суспільної довіри та підвищення ефективності розподілу державних ресурсів. Місцеві органи влади повинні активно впроваджувати принципи відкритого бюджетування, роблячи фінансову інформацію зрозумілою та доступною для громади. Це включає публікацію бюджетних пропозицій, затверджених фінансових планів та звітів про виконання бюджету на офіційних вебсайтах і платформ для громадського обговорення. Відкритий доступ до такої інформації сприятиме прозорості процесів, стимулюватиме участь громадян у бюджетному плануванні та посилюватиме контроль за використанням публічних ресурсів.

2.2. Аналіз фіскального простору регіону за показниками доходів місцевих бюджетів

Повномасштабна збройна агресія рф завдала серйозного удару по всіх аспектах соціально-економічного розвитку України. Руйнування інфраструктури,

постійні обстріли, окупація територій, масова міграція, гуманітарні кризи та зупинка бізнесів призвели до значних фінансових втрат, що безпосередньо вплинуло на стан місцевих бюджетів, суттєво скоротивши їхню дохідну базу. Детальний аналіз складу, обсягів і динаміки податкових надходжень до місцевих бюджетів стає критично важливим для оцінки та планування дохідної частини, а також для раціонального розподілу ресурсів між державним і місцевими бюджетами. Це дослідження є основою для формування рекомендацій щодо реформування податкової системи, удосконалення нормативів розподілу коштів та забезпечення стійкого економічного розвитку як країни в цілому, так і окремих територіальних громад.

Склад доходів місцевих бюджетів різних рівнів та нормативи їх зарахування до відповідних бюджетів регламентуються положеннями Бюджетного кодексу України. Відповідно до зазначених статей, визначено:: «стаття 64 – доходи загального фонду бюджету міста Києва, бюджетів міст обласного значення, районних бюджетів, бюджетів об'єднаних територіальних громад; стаття 66 – доходи загального фонду обласних бюджетів; стаття 69 – доходи загального фонду бюджетів міст районного значення, сільських, селищних бюджетів; стаття 69-1 – надходження спеціального фонду місцевих бюджетів; стаття 71 – бюджет розвитку місцевих бюджетів» [40].

У період з 2014 по 2023 рік доходи місцевих бюджетів демонстрували стійку тенденцію до зростання, досягнувши до кінця аналізованого періоду 660 млрд грн (див. Додаток Д). Для порівняння, у 2014 році обсяг цих доходів становив лише 185,4 млрд грн, але вже до 2019 року він зріс майже утричі, перевищивши позначку у 500 млрд грн [41]. У 2020 році спостерігалося незначне зниження доходів місцевих бюджетів на 89,1 млрд грн порівняно з попереднім роком, що можна пояснити наслідками пандемії Covid-19, яка спричинила непередбачені витрати. Ще одним викликом стало повномасштабне вторгнення росії 24 лютого 2022 року. Окупація, масова міграція, гуманітарні кризи та зупинка бізнесу мали значний вплив на економіку країни. Однак, попри ці

труднощі, частка податкових надходжень у доходах місцевих бюджетів не лише зберегла позитивну динаміку, а й продовжувала зростати [42].

На початку аналізованого періоду державні трансферти становили 63% доходів місцевих бюджетів. Однак у 2020 році ця частка скоротилася до 33,7%, а до 2023 року – до 26,9%. Така тенденція є результатом реформи місцевого самоврядування, заснованої на принципах децентралізації, яка передбачає надання місцевим бюджетам більшої незалежності та автономії. Хоча процес децентралізації стартував ще у 2014 році, його значний вплив став помітним лише з 2019 року, коли місцеві бюджети отримали розширені повноваження щодо збору та використання податкових надходжень. Це сприяло посиленню їхньої фінансової стійкості, забезпечивши умови для економічного розвитку та зміцнення місцевого самоврядування [43].

Податкові надходження займають центральне місце у структурі доходів місцевих бюджетів, що підкреслює їхнє стратегічне значення. Аналіз динаміки та складу податкових надходжень за 2014–2023 роки (рис. 2.1.) свідчить про вражаюче зростання цих показників. За дев’ять років обсяг податкових надходжень місцевих бюджетів збільшився в 7 разів, на 381,7 млрд грн, досягнувши у 2023 році 441,9 млрд грн, що становить 67% загальних доходів місцевих бюджетів. З 2019 року податкові надходження стали основним джерелом формування місцевих бюджетів, що свідчить про підвищення їхньої самостійності та фінансової незалежності [43]. Важливо зазначити, що завдяки запровадженим заходам податкового регулювання навіть у період воєнного стану місцеві бюджети не лише уникнули скорочення податкових надходжень, а й змогли їх збільшити.

Формування податкових доходів місцевих бюджетів забезпечується як загальнодержавними податками (податок на доходи фізичних осіб, податок на прибуток, акцизний податок тощо), так і місцевими податками та зборами (єдиний податок, податок на нерухоме майно, плата за землю тощо). Це розмаїття джерел є важливим чинником зміцнення фінансової бази територіальних громад.

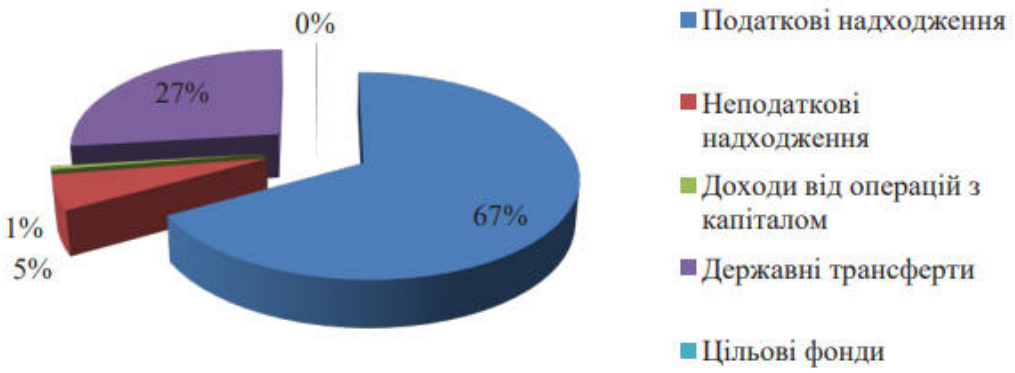

Рис. 2.1. Структура доходів місцевих бюджетів України за видами надходжень у 2023 році, % [44].

Основну роль у структурі податкових надходжень місцевих бюджетів відіграють загальнодержавні податки, серед яких ключове місце займає податок на доходи фізичних осіб (ПДФО).

Аналіз динаміки надходжень ПДФО за останні дев'ять років (див. додаток Е) свідчить про загальну тенденцію до зростання. Зокрема, обсяг цих доходів збільшився з 22,8 млрд грн у 2014 році до 289,4 млрд грн у 2023 році, тобто зріс у 12,7 разів. Однак частка ПДФО у загальних податкових надходженнях місцевих бюджетів демонструє певну мінливість. Значний прорив спостерігався з 2015 року, коли реформа децентралізації почала активно втілюватися в життя. У цьому році доходи від ПДФО зросли майже вдвічі порівняно з попереднім роком і досягли 59,4 млрд грн [45]. Така динаміка свідчить про важливість цього податку як джерела фінансової стабільності місцевих бюджетів у процесі реалізації децентралізаційних реформ.

Однією з ключових проблем сучасної системи сплати та зарахування податку на доходи фізичних осіб (ПДФО) є те, що кошти надходять до місцевого бюджету за місцем податкової реєстрації юридичної особи, тоді як споживання більшості місцевих суспільних послуг здійснюється фізичними особами за місцем їхнього проживання [46]. Справедливим і доцільним рішенням могло б стати зарахування ПДФО до бюджету тієї територіальної громади, яка забезпечує громадянам соціальні послуги. Такий підхід дозволив би ефективніше узгодити економічні інтереси платників податків із фінансовими потребами громад.

Водночас сплата ПДФО до громади, яка створила робочі місця, може виступати потужним стимулом для розвитку підприємництва на місцевому рівні, заохочуючи громади інвестувати в бізнес та економічну активність [47].

Єдиний податок займає друге місце за обсягом у структурі податкових надходжень місцевих бюджетів, демонструючи динаміку, схожу до ПДФО, але з певними особливостями. Протягом досліджуваного періоду його надходження зросли у 5 разів, збільшившись із 10,1 млрд грн у 2014 році до 55,7 млрд грн у 2023 році, що становить приріст на 45,6 млрд грн. У 2014 році місцеві бюджети отримали найменший обсяг доходів від єдиного податку – лише 10,1 млрд грн. Це можна пояснити реформами у спрощеній системі оподаткування, внаслідок яких багато підприємців, що працювали на єдиному податку, були змушені покинути ринок через підвищену конкуренцію та зростання витрат на сплату податків [48].

Особливий приріст надходжень єдиного податку відзначено у 2023 році, коли його обсяг зріс на 8,5 млрд грн, або на 15,2% за рік. Це зростання обумовлене адаптацією податкового законодавства до умов воєнного стану: для платників 3-ї групи єдиного податку знизили ставку з 5% до 2%, підвищили ліміт річного доходу з 7,6 млн грн до 10 млрд грн, а також скасували обмеження щодо кількості працівників [49]. Ці зміни стимулювали економічну активність та розширили можливості для малого та середнього бізнесу навіть в умовах війни.

Плата за землю посідає третє місце серед джерел податкових надходжень до місцевих бюджетів, становлячи 7,8% від їх загального обсягу у 2023 році. Незважаючи на позитивну динаміку протягом досліджуваного періоду, коли надходження зросли з 16,3 млрд грн у 2014 році до 55,7 млрд грн у 2023 році (тобто на 39,4 млрд грн, майже утричі), її частка у структурі всіх податкових надходжень скоротилася в 3,5 рази – з 27,1% у 2014 році до 7,8% у 2023 році. Особливо різке зниження частки до 7,4% спостерігалося у 2022 році, що пов’язано з початком повномасштабної війни. Зокрема, введення пільг, таких як скасування нарахування та сплати мінімального податкового зобов’язання за земельні ділянки на окупованих територіях і в зонах активних бойових дій,

суттєво вплинуло на ці надходження. З огляду на масштаби замінування близько 30% території України та необхідність щонайменше п’яти років для її розмінування, очікувати значного збільшення доходів від плати за землю в найближчому майбутньому недоцільно. Це створює додаткові виклики для фінансової системи місцевих бюджетів, які потребують альтернативних джерел доходів для забезпечення своєї стійкості [50].

Податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, займає менше одного відсотка у структурі податкових надходжень місцевих бюджетів. Проте його абсолютні обсяги та частка у загальних податкових надходженнях демонструють стабільне зростання. У 2023 році надходження від цього податку досягли 9,1 млрд грн, що перевищує показники 2022 року (7,1 млрд грн) та 2014 року (1,4 млрд грн). Частка податку також поступово збільшується: у 2023 році вона склала 0,9% у порівнянні з 0,8% у 2022 році та лише 0,4% у 2014 році. Ця позитивна динаміка свідчить про поступове зростання значення цього податку у формуванні доходів місцевих бюджетів, хоча його питома вага залишається незначною.

Аналізуючи податкові надходження до місцевих бюджетів в умовах воєнного стану, слід відзначити, що, незважаючи на серйозні виклики, які завдали значного удару по соціальних та фінансових основах об’єднаних територіальних громад, державним органам та місцевому самоврядуванню вдалося досягти зростання податкових доходів. У 2023 році вони збільшилися на 9,9% порівняно з попереднім роком. Ключовими джерелами наповнення місцевих бюджетів стали: податок на доходи фізичних осіб (ПДФО) – 289,4 млрд грн, єдиний податок – 55,7 млрд грн, плата за землю – 34,5 млрд грн, акцизний податок – 22,3 млрд грн, податок на прибуток – 14,5 млрд грн та податок на нерухоме майно – 9,1 млрд грн. Такий результат свідчить про здатність фінансової системи місцевого самоврядування адаптуватися до надзвичайних обставин і забезпечувати стабільність навіть у складних умовах воєнного стану.

2.3. Дослідження рівня та змін інклюзивного розвитку регіонів України в сучасних умовах

Інклюзивний розвиток регіонів України є стратегічним напрямом у забезпеченні сталого соціально-економічного зростання країни. Він включає рівномірний доступ до базових послуг, соціальну справедливість і скорочення регіональних диспропорцій. В умовах збройного конфлікту та економічних викликів дослідження рівня інклюзивного розвитку дозволяє виявити проблемні зони та розробити ефективні рішення для їх подолання.

Зростаюча нерівність, застарілі підходи до статистичного аналізу, які лише поверхово відображають реальну ситуацію з інклюзивністю, домінування кількісних показників над якісними та брак ефективних методик оцінки дисбалансів у добробуті населення – усе це робить дослідження концепції інклюзивного зростання надзвичайно важливим. Ця концепція пропонується як новий підхід до вирішення проблем нерівності. Для аналізу та моніторингу сучасних тенденцій у різних сферах широко використовуються рейтинги та індекси. Вони бувають універсальними або спеціалізованими, що впливає на точність отриманих результатів. Універсальні рейтинги мають широке охоплення, враховують зовнішні фактори, які не контролюються урядом, і базуються на тривалих часових рядах. Спеціалізовані ж рейтинги зосереджуються на окремих напрямках, що дозволяє точніше передавати реальний стан речей у конкретній сфері. Саме до таких належить рейтинг інклюзивного розвитку регіонів України. «Вузькі» рейтинги є більш спеціалізованими, оскільки зосереджуються на одному або кількох споріднених напрямках, що дозволяє їм точніше відображати реальну ситуацію в конкретній сфері. Рейтинг інклюзивного розвитку регіонів України відноситься до цієї категорії. «Вузькі» рейтинги є більш спеціалізованими, оскільки зосереджуються на одному або кількох споріднених напрямках, що дозволяє їм точніше

відображати реальну ситуацію в конкретній сфері. Рейтинг інклюзивного розвитку регіонів України відноситься до цієї категорії [51].

Згідно з Індексом глобальної конкурентоспроможності (The Global Competitiveness Index), який розраховується Всесвітнім економічним форумом на основі відкритих статистичних даних та результатів глобального опитування керівників компаній, у 2018 році Україна зайняла 83-тє місце серед 140 країн. Зокрема, за окремими показниками: 77-ме місце за рівнем адаптації технологій, 110-те за розвитком державних інститутів, 131-ше за макроекономічною стабільністю, 94-те за станом охорони здоров'я, 58-ме за інноваційними можливостями, 46-те за рівнем освіти та 66-те за станом ринку праці (рис. 2.2) [51].

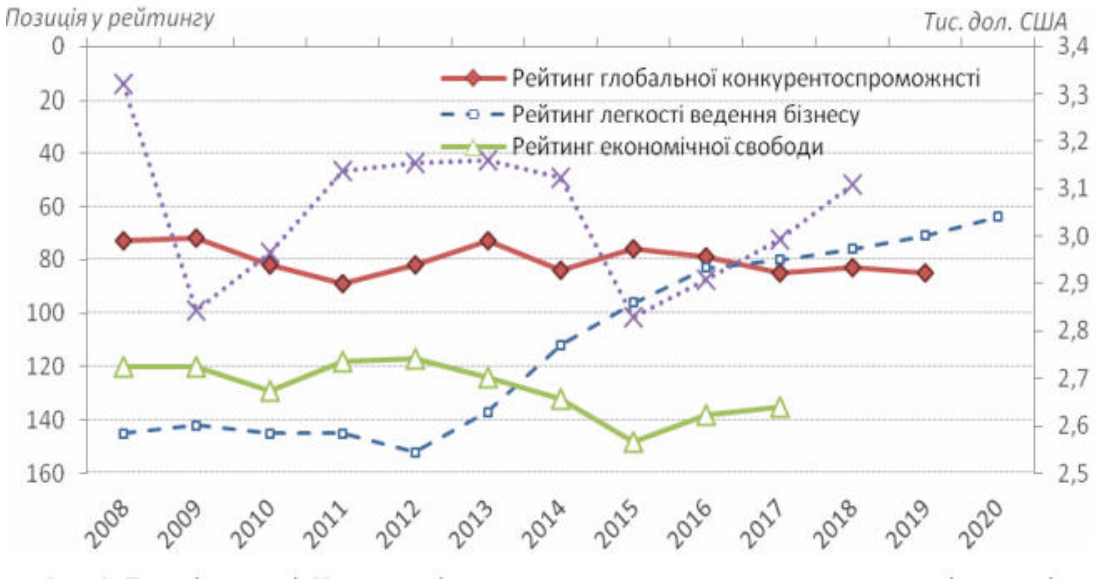

Рис. 2.2. Динаміка змін позиції України в міжнародних рейтингах конкурентоспроможності, легкості ведення бізнесу та економічної свободи (ліва шкала), а також показників ВВП на душу населення у постійних цінах 2010 року (права шкала) [51].

За індексом легкості ведення бізнесу (Doing Business), що оцінює умови підприємницької діяльності в різних країнах світу (визначається Світовим банком), Україна змогла покращити свої позиції: країна піднялася на 4 сходинки, зайнявши 76-те місце серед 190 держав (рис. 2.2.). З 2012 року позиція України стабільно покращується, піднявшись на 76 місць (з 152-го до 76-го).

Проте, за окремими індикаторами Doing Business, протягом року відбулося зниження позицій. Найвідчутніше падіння зафіксовано за показником створення підприємств: Україна втратила 32 позиції, опустившись із 20-го на 52-е місце. Також знизились показники за такими аспектами, як захист міноритарних інвесторів, доступ до кредитів, міжнародна торгівля, реєстрація власності та забезпечення виконання угод. Якщо нинішні тенденції у бізнес-середовищі збережуться, експерти прогнозують подальше погіршення рейтингу України у майбутньому.

Щодо індексу економічної свободи (Index of Economic Freedom), розрахованого The Heritage Foundation, Україна залишається в групі країн із переважно невільною економікою (рис. 1). Хоча події останніх років, зокрема анексія Криму та збройний конфлікт на Донбасі, серйозно вплинули на економіку країни, Україна досягла помітного прогресу в реформах, зробивши кроки до демократичності та прозорості. Утім, експерти фонду наголошують на необхідності активної боротьби з корупцією, розвитку ринків капіталу, приватизації державних підприємств, удосконалення законодавства та забезпечення верховенства права.

На основі статистичних даних про регіони України було проаналізовано такі показники: ВВП на душу населення, рівень безробіття, доступ до освіти, забезпеченість медичними послугами та індекс розвитку інфраструктури.

ВВП на душу населення у 2023 році ВВП на душу населення демонструє значні регіональні відмінності: найвищий показник у Київській області - 11,200 USD, що пояснюється концентрацією бізнесу та інфраструктури; найнижчі показники спостерігаються у Донецькій (3,200 USD) та Луганській (2,900 USD) областях, які найбільше постраждали від військових дій. Ця різниця свідчить про нерівномірність економічного розвитку та потребу у відновленні економічної бази східних регіонів.

Рівень безробіття варіюється від 6.7% у Київській області до 17.8% у Луганській. Аналіз показав, що регіони з кращим доступом до освіти мають нижчий рівень безробіття, наприклад: доступ до освіти у Київській області

становить 95.1%, що корелює з низьким рівнем безробіття (6.7%). Водночас у Луганській області доступ до освіти - лише 48.3%, що супроводжується високим безробіттям (17.8%). Це підкреслює важливість інвестицій у систему освіти, особливо у постраждалих регіонах.

Стан інфраструктури є ключовим фактором і водночас індикатором ефективності управління регіональним розвитком та його інклюзивної спрямованості. Елементи інфраструктурного комплексу формують основу для максимального використання трудового потенціалу та сприяють соціальній інтеграції, спрямованій на подолання бідності, підвищення доступу населення до результатів соціально-економічного зростання. Ці складові відіграють вирішальну роль у виведенні країни на якісно новий рівень розвитку, забезпечуючи його інклюзивний характер. Інклюзивна інфраструктура умовно розділяється на дві основні категорії: виробничу та соціальну. Кожна з них охоплює різноманітні складові, які можна оцінити за допомогою статистичних даних, зокрема: будівельну, транспортну, комунікаційну, освітню, медичну та культурну складові.

Індекс інфраструктури (0–1) демонструє, що: найкращі показники у Київській (0.88) та Дніпропетровській (0.84) областях, завдяки розвинутій транспортній та соціальній інфраструктурі; найгірші показники у Донецькій (0.45) та Луганській (0.41) областях через масштабні руйнування. Відновлення інфраструктури є першочерговим завданням для забезпечення доступу до базових послуг у постраждалих регіонах.

Найбільш універсальним та широко використовуваним показником для оцінки розвитку регіонів виступає валовий регіональний продукт.

На рисунку 2.3. зображено темпи приросту фізичного обсягу валового регіонального продукту (ВРП) у 2020–2023 роках. 2020 рік: Незначне зростання (+1.2%) свідчить про стабільну, але помірну економічну активність, що, ймовірно, зумовлено впливом початку пандемії COVID-19. 2021 рік: Відбулося падіння (-4.5%) через посилення економічних наслідків пандемії, зокрема обмеження та скорочення економічної активності. 2022 рік: Спостерігається

відновлення економіки (+2.8%), що пов’язано зі зростанням адаптації до нових умов і поступовим відновленням економічної активності. 2023 рік: Прискорення зростання (+3.6%) може вказувати на стабілізацію економічних процесів та ефективність заходів для стимулювання регіонального розвитку.

Загалом, найповільніше відновлення ВРП спостерігається у східних та центральних регіонах, які мали тісні економічні зв’язки з Донецькою, Луганською областями та Російською Федерацією (зокрема, Дніпропетровська, Запорізька, Сумська, Полтавська, Харківська області), а також у деяких західних областях, таких як Тернопільська та Закарпатська. Натомість найкращі темпи відновлення демонструють західні, центральні та південні регіони. Зокрема, у південних областях важливу роль у зростанні економіки відіграє переорієнтація туристичних потоків із тимчасово окупованого Криму.

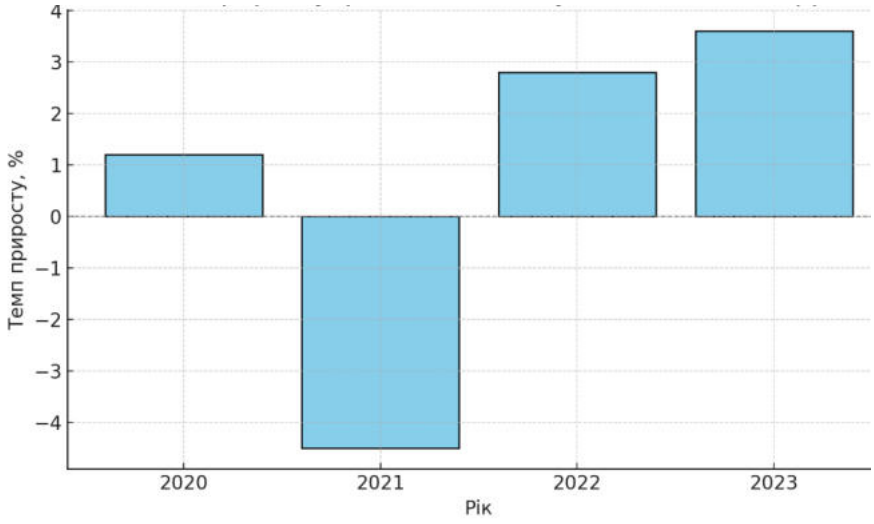

Рис 2.3. Темпи приросту фізичного обсягу ВРП (2020-2023 рр.) [51].

Регіон, як динамічна й відкрита система, існує у постійному взаємообміні з суб’єктами зовнішнього середовища, що формує складну мережу взаємодій. У цьому контексті інклюзивний розвиток виходить за межі локальних процесів, обмежених адміністративно-територіальними кордонами, і охоплює більш масштабні аспекти інтеграції. Для України та її регіонів ключовим викликом інклюзії стає здатність не лише адаптуватися до глобалізаційних процесів, але й активно використовувати їхні переваги для просування на зовнішні ринки, нарощування експортно-імпортного потенціалу та інтеграції в світову економіку. Такий підхід дозволяє суб’єктам економічної діяльності регіонів не просто брати

участь у міжнародних процесах, а ставати їх невід'ємною частиною, формуючи нові перспективи для зростання й розвитку.

Вочевидь, разом із зростанням обсягів експортно-імпортних операцій, імпорт в Україну в останні роки хронічно випереджає експорт, а їх різниця сягає часом 8% ВВП (рис. 2.4.)

Загалом, упродовж останніх років західні та центральні регіони України демонструють динамічніші темпи зростання експорту товарів. Натомість низька активність східних регіонів зумовлена їхньою історичною залежністю від торговельних зв'язків із рф, а також ускладненою ситуацією, що склалася в сучасних умовах. Останніми роками спостерігається трансформація географічної структури зовнішньої торгівлі регіонів, яка виражається у переорієнтації експорту товарів і послуг з країн СНД на ринки Європейського Союзу, Азії та Африки.

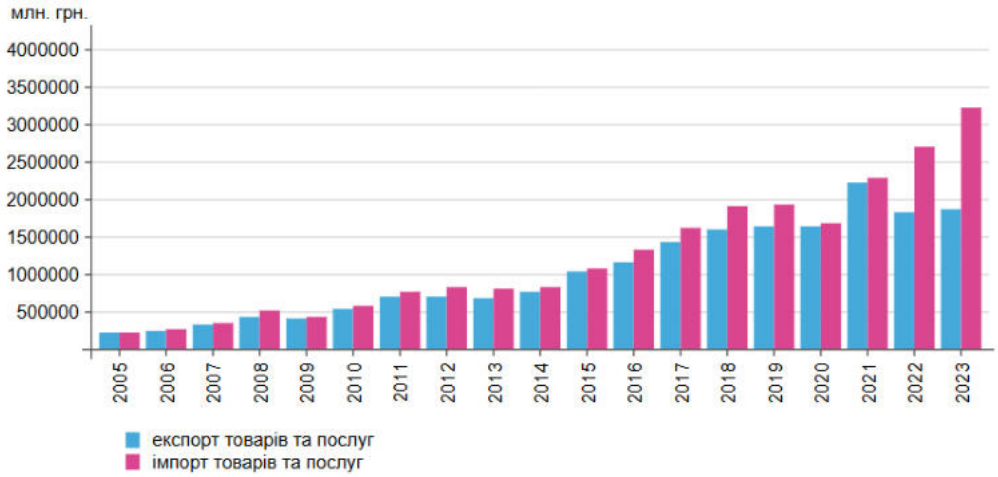

Рис. 2.4. Обсягів експортно-імпортних операцій в Україні за 2005-2023рр [52]

Умови децентралізації висувають на перший план важливість залучення сільського населення до процесів регіонального розвитку, що є ключовим аспектом забезпечення інклюзивного зростання. Оскільки трудові ресурси в сільській місцевості здебільшого формуються з місцевих жителів, ефективність аграрного сектору безпосередньо впливає на добробут селян через продуктивність праці, обсяги та якість виробництва. Однак існуючі проблеми в

аграрній сфері створюють дисбаланс у темпах розвитку сільського господарства, як у масштабах всієї країни, так і на рівні окремих регіонів.

Обсяги виробництва сільськогосподарської продукції визначаються ефективністю використання землі, капіталу та трудових ресурсів. Подальший розвиток аграрного сектору можливий лише за умови врахування регіональних особливостей, специфіки розвитку місцевих громад і рівня продуктивності сільськогосподарського виробництва. Варто також зазначити, що в останні роки спостерігається зростання показників продуктивності праці в сільському господарстві.

Протягом досліджуваного періоду західні регіони демонстрували динамічніший розвиток, що зумовлено, передусім, меншим впливом військових дій і більшою здатністю адаптуватися до нових зовнішньоекономічних та соціальних викликів.

Аналізуючи стан і перспективи інклюзивного розвитку регіонів України в контексті чинного законодавства про децентралізацію, можна відзначити, що роль областей залишається доволі обмеженою. Основна відповідальність за соціально-економічний прогрес переходить на локальний рівень — міста обласного значення та об’єднані територіальні громади (ОТГ). Саме на них покладається забезпечення якісних публічних послуг відповідно до принципів саморозвитку, фінансової спроможності та субсидіарності.

РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ЗБІЛЬШЕННЯ ФІСКАЛЬНОГО ПРОСТОРУ ДЛЯ ІНКЛЮЗИВНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

Фінансова децентралізація значно вплинула на процеси регіонального розвитку в Україні, створивши можливості для розширення фіскального простору та зміцнивши роль місцевого самоврядування в забезпеченні інклюзивного зростання та покращенні добробуту населення. Однак ефективність та послідовність дій місцевих органів влади, а також їх здатність розробляти чіткі стратегії розвитку, визначають, наскільки вдасться використати нові можливості для розвитку фіскального простору та забезпечити сталий інклюзивний розвиток регіонів у середньо- та довгостроковій перспективі.

Що стосується рівня інклюзивного розвитку регіонів України, то результати інтегрального аналізу вказують на існування асиметрії в таких аспектах, як економічне зростання, інклюзивна інфраструктура та соціальна стабільність. Зокрема, виявлено зростання регіональних диспропорцій в економічній сфері, неефективне використання людського потенціалу та посилення розбіжностей у доходах населення. Крім того, спостерігається недостатній розвиток соціальної та виробничої інфраструктури з урахуванням її інклюзивних характеристик, що гальмує процеси інклюзивного зростання і створює умови для соціальної напруги в суспільстві [5].

Розширення фіскального простору для інклюзивного розвитку регіону може бути досягнуто як через збільшення доходів місцевих органів влади та підвищення податкового потенціалу території, так і через оптимізацію витрат місцевих бюджетів. Збільшення фіскального простору через доходи залежить від ефективності роботи як податкової системи країни, так і від застосування податкових інструментів, а також від того, наскільки оптимально організовані податкові відносини на місцевому рівні:

1. Посилення регулюючої та соціальної функцій податків: «ефективність податкової системи залежить від того, наскільки цілеспрямовано

вона вирішує комплекс завдань, пов’язаних із керованістю економіки як системи, розвитком виробництва, підвищенням життєвого рівня населення. За результатами аналізу встановлено, що сучасна податкова система позбавлена стимулюючої основи, яка повинна розкриватися у взаємозв’язку фіскальної, розподільчої та регулюючої функцій податків, та використовуватись як активний інструмент переходу соціально-економічного піднесення на інклюзивний вектор розвитку».

Посилити регулюючу та соціальну функцію податків можна шляхом вдосконалення оподаткування доходів населення, а саме: «оптимізація податкового навантаження на бізнес передбачає, зокрема, зниження фіскального тиску на фонд оплати праці через зменшення ставки ЄСВ. Важливим кроком у цьому контексті є пропозиція об’єднати ПДФО та ЄСВ в один платіж, а також перенести податкове навантаження на багатші верстви населення, зменшуючи тиск на середній клас. Досягти таких змін можна шляхом повернення до прогресивної системи оподаткування та скасування податкової соціальної пільги (ПСП), замінивши її звільненням від оподаткування доходів на рівні мінімальної заробітної плати».

2. Створення прозорої податкової системи та запобігання приховуванню податків. Аналіз змін податкової системи України в контексті децентралізації та динаміки податкового навантаження, проведений у роботі, показав, що на сьогодні уряд часто застосовує механізми маніпулювання бюджетними надходженнями та введення прихованих податків. Незважаючи на законодавчо визначені принципи оподаткування, серед яких традиційно вказані принципи визначеності та зрозумілості, приховані податки в Україні не лише існують, але й активно розвиваються, ставши невід'ємною частиною податкових реформ. Прихованими податками є податкові надходження до бюджетів, які не були чітко ідентифіковані або законодавчо приховані. Вони створюють додаткові витрати для суб'єктів господарювання, знижуючи рівень їхнього добробуту, проте не мають законодавчо визначеного механізму стягнення та не є офіційно визнаними як податки в [53].

3. Перерозподіл податків між бюджетами та збільшення частки надходжень до місцевих бюджетів. Згідно з аналізом змін до Податкового та Бюджетного кодексів, проведеним у розділі 3 роботи, виявлено, що збільшення місцевих платежів супроводжувалося одночасним зменшенням частки загальнодержавних податків, що надходила до місцевих бюджетів. Таким чином, попри мету фінансової децентралізації, розподіл податкових надходжень між державним і місцевими бюджетами фактично залишився незмінним, що вказує на необхідність: «подальшого реформування податкової системи в напрямку лібералізації та децентралізації; зміни міжбюджетного перерозподілу податків і збільшення частки надходжень до місцевих бюджетів; розширення прав органів місцевого самоврядування щодо встановлення норм вилучення податків та їх використання на місцях» [5].

Фіскальний простір для інклюзивного розвитку значною мірою визначається податковим потенціалом регіону та здатністю платників податків забезпечити необхідний рівень податкових надходжень.

Розширення фіскального простору для інклюзивного розвитку регіону також визначається оптимальністю видатків, яка залежить від ефективності бюджетування та функціонування бюджетної системи. Основним завданням місцевих бюджетів є фінансування суспільних потреб, відповідно до функцій певних територіальних громад. Для цього необхідне ефективне планування та раціональне використання бюджетних коштів. Впровадження новітніх інструментів і методів бюджетного менеджменту в бюджетний процес України має важливе значення для забезпечення інклюзивного розвитку регіонів. Особливо варто звернути увагу на запровадження результативного бюджетного планування, орієнтованого на ефективність витрат. Одним з негативних факторів, що сприяє зростанню видатків місцевих бюджетів на управлінські функції, є збільшення чисельності працівників органів місцевого самоврядування. У структурі видатків місцевих бюджетів переважають поточні витрати, частка яких стабільно зростає, а зменшення частки капітальних видатків практично

унеможливлює використання місцевих бюджетів як інструменту інвестиційного розвитку регіонів [5].

Комплексне використання податкових інструментів та здійснення оптимальних видатків місцевого самоврядування повинно забезпечити належні надходження до місцевих бюджетів і водночас створити умови для сприятливого інклюзивного розвитку. Дослідження інклюзивного розвитку регіонів України дозволило визначити основні перспективні напрямки для його активізації (рис. 3.1.).

Рис. 3.1. Шляхи активізації інклюзивного розвитку регіону [5].

В Україні існує серйозна проблема високого рівня корупції та недовіри до уряду, що підкреслює необхідність впровадження комплексних заходів для її подолання. Важливими кроками є створення інклюзивних інститутів розвитку регіонів і громад на основі комплексного планування та управління з активним залученням населення, підвищення ефективності роботи органів державної влади та місцевого самоврядування, зміцнення довіри до судової системи та забезпечення рівного доступу до правосуддя. Зменшення масштабів корупції також сприятиме функціонуванню інклюзивних інститутів розвитку міст і громад, а також справедливому розподілу регіональних ресурсів, що в свою чергу сприятиме підвищенню добробуту населення.

ВИСНОВКИ

З огляду на сучасні глобальні виклики та стратегічні орієнтири соціально-економічного розвитку світового співтовариства, теорія інклюзивного розвитку регіону виступає як синтез еволюційних підходів до моделей регіонального зростання. У новітніх концепціях регіонального розвитку основний акцент зроблено на максимальному використанні внутрішнього потенціалу територій та створенні ефективних механізмів міжрегіональної співпраці. Це дозволяє забезпечити синергетичний ефект шляхом інтеграції ресурсів та переваг різних регіонів, що сприяє їх гармонійному зростанню.

Необхідність переходу до нового бачення регіонального розвитку зумовлюється актуальністю обґрунтування організаційно-економічного забезпечення процесів саморозвитку регіонів. Цей підхід повинен враховувати можливості, створені децентралізацією, специфіку існуючих бюджетно-податкових механізмів та забезпечувати оперативне реагування на ризики й виклики, спричинені глобальними мегатрендами. Таким чином, розвиток регіонів потребує не лише врахування їхніх унікальних особливостей, але й активного використання механізмів взаємодії та адаптації до швидкоплинних змін у світовій економіці.

Дослідження сутності та складових фіскального простору інклюзивного розвитку регіону, який є середовищем взаємодії учасників фінансових відносин на місцевому рівні, дає змогу визначити можливості органів місцевого самоврядування для акумулювання та збільшення фінансових ресурсів з метою здійснення оптимальних витрат, спрямованих на максимізацію соціального добробуту. Це сприяє глибшому розумінню інклюзивного розвитку регіону та його стратегічних цілей.

В роботі проведено аналіз сутності та наукову ідентифікацію терміна «фіскальний простір інклюзивного розвитку регіону». Цей термін описує середовище взаємодії між органами місцевого самоврядування, економічними

суб'єктами та населенням в межах конкретного регіону. Він визначає їхні можливості щодо акумулювання та збільшення фінансових ресурсів для досягнення цілей інклюзивного розвитку. Обсяги цих можливостей залежать від параметрів фіскального простору регіону, таких як механізми фіскальної політики, бюджетна структура та система, а також величина податкового потенціалу території, а також від перспектив його розширення в умовах фінансової децентралізації.

Зазначено, що термін «фінансова децентралізація» у дослідженнях українських науковців залишається недостатньо чітко визначеним. У вітчизняній економічній науці одночасно використовуються терміни «фінансова децентралізація», «фіскальна децентралізація» та «бюджетна децентралізація». У роботі уточнено та вдосконалено визначення сутності фінансової децентралізації, яка, на відміну від існуючих підходів, розглядається як багатовимірне поняття.

Це поняття охоплює процес передачі повноважень від державних органів до місцевого рівня, зокрема щодо формування та використання фінансових ресурсів субнаціонального та базового рівнів. До таких ресурсів належать кошти місцевих бюджетів, позабюджетних фондів, добровільні внески громадян, фінансування від суб'єктів господарювання, грантові програми та проєкти. Такий підхід спрямований на забезпечення фінансової автономії місцевого самоврядування у виконанні самоврядних функцій, задоволення потреб населення відповідної території та стимулювання активного залучення громади до процесів соціально-економічного розвитку.

Фінансова децентралізація справляє вагомий і багатогранний вплив на регіональні бюджети, докорінно змінюючи їхню структуру, як у частині доходів, так і видатків. Вона зміцнює фінансову автономію місцевих громад, впливаючи на ефективність розподілу та використання бюджетних ресурсів. Однак успішність її реалізації залежить від численних чинників, включаючи дизайн самої системи децентралізації, компетенції місцевих органів влади, а також наявність механізмів забезпечення справедливості, прозорості та підзвітності.

Щоб максимально використати переваги фінансової децентралізації та мінімізувати пов’язані з нею ризики, необхідно запроваджувати ретельно сплановані політичні заходи, проводити систематичну оцінку її результатів і адаптувати підходи до сучасних викликів. Функціонування місцевих бюджетів у цих умовах супроводжується низкою проблем. Волатильність доходів, економічна нестабільність, вплив зовнішніх і внутрішніх факторів, а також потреба у гармонізації державного та місцевих бюджетів створюють серйозні виклики. Для їх подолання необхідно розвивати інституційну спроможність, створювати прозорі, прогнозовані механізми міжбюджетних трансфертів та забезпечувати ефективну взаємодію між рівнями влади. Реалізація цих заходів дозволить не лише покращити якість надання послуг та підсилити місцеве самоврядування, але й мінімізувати ризики та складнощі, пов’язані з процесом децентралізації, створюючи більш стійку та ефективну фінансову систему на місцевому рівні.

Фактор фінансової достатності є одним із визначальних у досягненні цілей та перспектив інклюзивного розвитку. Тому, при визначенні напрямів розширення фіскального простору для інклюзивного розвитку регіонів, особливої уваги заслуговує обґрунтування організаційно-економічних засад його фінансового забезпечення та пошук альтернативних джерел акумулювання фінансових ресурсів. Водночас важливо враховувати, що фінансова децентралізація змінює фокус на активізацію внутрішніх резервів і стимулює перехід регіонів до принципів саморозвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Коротич О. Б. Державне управління регіональним розвитком країни: теоретико-методологічні засади. *Державне будівництво: електронне наук. фах.* вид. 2010. № 1. URL: http://www.nbuv.gov.ua/ejournals/Debu/2010-1/doc/1/02.pdf

2. Голиков А. П., Казаков Н. А., Шуба М. В. Харьковская область. Региональное развитие: состояние и перспективы: монография / под ред. В. С. Бакирова; Харьк. нац. ун-т им. В. Н. Каразина. Харьків: ХНУ, 2012. 223 с.

3. Nijkamp P., Abreu M. Regional Development Theory. Kitchin, R., N. Thrift (eds.) International Encyclopedia of Human Geography. 2009. URL: ftp://ftp.repec.org/opt/ReDIF/RePEc/vua/wpaper/pdf/20090029.pdf

4. Організація економічного співробітництва та розвитку. Офіційний веб-сайт. URL: www.oecd.org/gov/regionalpolicy/regionaldevelopment.htm

5. Цимбалюк І. Фіскальний простір інклюзивного розвитку регіону в умовах фінансової децентралізації: теорія, методологія, практика: монографія. Луцьк : Вежа-Друк, 2022. 500с.

6. Петроє О. М., Федулова Л. І. Вплив глобальних мегатрендів на розвиток державного управління. Аналітична записка. URL: http://academy.gov.ua/pages/dop/198/files/ffdbd46d-d910-4421-aa0d4ed34c2765ec.pdf

7. Федулова Л. І. Інклюзивні інновації в системі соціально-економічного розвитку. *Економіка: реалії часу*. 2016. № 3 (25). С. 56– 65.

8. Gupta J., Vegelin C. Sustainable development goals and inclusive development.International Environmental Agreements: *Politics, Law and Economics*. 2016. Vol. 16 (3). P. 33–448. URL: https://link.springer.com/article/10.1007/s10784-016-9323-z.

9. Ianchovichina E., and Lundstrom Gable S. «What is Inclusive Growth?» in Commodity Prices and Inclusive Growth in Low-Income Countries, ed. by Rabah

Arezki, Catherine Pattillo, Marc Quintyn, and Min Zhu, International Monetary Fund, 2012.

10. Khomenko O. Theoretical and practical aspects of chinese economy's inclusive development. *Kitaêznavčì doslìdžennâ*. 2018. №. 1, P. 69–76. DOI: https://doi.org/10.15407/chinesest2018.01.069. URL: https://chinese-studies.com.ua/sites/default/files/Archive/2018/1/8.pdf

11. Мельник С. А. Управління регіональною економікою. Київ: КНЕУ, 2000. 124 с.

12. Сапун В. К., Селезньова В. Р. Концепція інклюзивного зростання в економіці. *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса.* 2018. № 10. С. 177–181

13. Приходченко Т. А. Теорії та концепції регіонального розвитку. *Ефективна економіка*. № 9, 2016. URL: www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5149

14. Ліба Н. С. Систематизація теорій регіонального розвитку в еволюційному порядку. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія економіка*. 2016. № 2. С. 137–142.

15. Возняк Г. В. Сучасні теорії та парадигми регіонального розвитку: практичний вимір для України. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. № 5. С. 671-677.

16. Кожина А. В. Теорія інклюзивного місцевого розвитку та її взаємозв'язок з теоріями територіального розвитку. *Інвестиції: практика та досвід: наук.-практ. журн*. Київ. 2018. № 22, С. 102–109. URL: www.investplan.com.ua/pdf/22_2018/19.pdf.

17. Heller P. Understanding Fiscal Space. IMF – Policy Discussion Paper. 2005. PDP/05/4. 19 p.

18. Ostry Jonathan D., Atish R. Ghosh, Jun I. Kim, and Mahvash S. Qureshi (2010). "Fiscal Space," IMF Staff Position Note SPN/10/11http://www.corrispondenti.net/documenti/FMI-020910.pdf

19. Хом'як М. С. Методичні підходи до визначення детермінант та оцінки розмірів фіскального простору регіонів. *Економічний вісник Національного гірничого університету*. 2016. № 3. С. 60–70. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/

20. Кузькін Є. Ю. Формування системи показників, які характеризують економічний розвиток регіону. *Науково-технічний збірник*, 2008. № 2. С. 328–333.

21. Бантон В. Д. Л., Тарангул В. І. Фіскальна політика та механізм її реалізації. *Інвестиції: практика та досвід*. 2010. № 21. С. 30–35.

22. Морщ Я. І. Вплив фіскальної політики на економічний розвиток держави в умовах децентралізації фінансових ресурсів: дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08; Класичний приватний університет. Запоріжжя, 2017. 238с., с. 10–11. URL: http://www.dgma.donetsk.ua/docs/nauka/vcheni_rady/12.105.03/diss_62_.pdf

23. Комарницький І.Ф. Економічна теорія. Чернівці, 2006. 334 с. URL: https://buklib.net/books/33915

24. Крисоватий А. І., Герчаківський С. Д., Ібрагімов М. Р. та ін. Регіональна фіскальна політика: теоретичні засади та практичні домінанти реалізації в Україні: монографія / за ред. А. І. Крисоватого; Терноп. нац. екон. ун-т. Тернопіль: ТНЕУ, 2012. 402 с.

25. Бориславська О., Заверуха І., Захарченко Е. та ін. Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України. Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні DESPRO». Київ: ТОВ «Софія». 2012. 212 с. URL: http://despro.org.ua/media/upload/decentral_zac_ya_publ_chno_vladi_dos v_d_evropeyskih_derzhav_ta_perspektivi_ukra_ni%282%29.pdf

26. Пасічник М. Еволюція та характерні ознаки децентралізації публічного управління. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2010. № 4. С. 175–182. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2010_4_24

27. Герчаківський С. Д., Кабаш О. Р. Теоретичний логос фіскальної децентралізації. *Регіональна економіка*. 2009. № 2. С. 133– 141.

28. Рекова Н. Ю. Ретроспективний аналіз розвитку фіскальної децентралізації. *Проблеми економіки*. 2017. № 4. С. 156–163. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pekon_2017_4_20

29. Створення об'єднаних територіальних громад в Україні : аналітична доповідь. Київ. 2018. URL: http://parlament.org.ua/wpcontent/uploads/2018/04/Detsentralizatsiya-v-Ukrai-ni-2014-2017-rr.pdf

30. Рекова Н. Ю., Веріга Г. В., Чистюхіна Ю. А. та ін. Трансформація місцевих фінансів пост-конфліктних територій на засадах фіскальної децентралізації : монографія / за заг. ред. проф. Н. Ю. Рекової. Краматорськ: ДДМА, 2017. 300 с.

31. Oats W. An Essay on Fiscal Federalism. Journal of Economic Literature. 1999. Vol. 37. P. 1120–1149

32. Masgrave R. A. The Theory of Public Finance. McGraw-Hill Book Company. Inc., 1959. 628 p.

33. Naisbitt John. Megatrends: ten new directions transformingour lives. Warner Books, 1982. 290 p.

34. Вольська О. М., Ковпанець Є. Удосконалення фінансової децентралізації місцевого самоврядування. *Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка*. 2020. № 4. С. 31–36. DOI: 10.32851/2708-0366/2020.4.4

35. Дем'янишин В., Лободіна З. Розвиток фінансового механізму в умовах реформування фінансової системи України. *Формування ринкової економіки в Україні*. 2020. № 43. С. 59–80. DOI: 10.30970/meu.2020.43.0.3019

36. Нечипоренко А. В., Юрах Ю. С. Аналіз фінансового потенціалу територіальних громад в Україні. *Збірник наукових праць Університету державної фіскальної служби України*. 2020. № 1-2. С. 271–284. DOI: 10.33244/2617-5940.1-2.2020.271-284

37. Мельниченко С. Г. Аналіз стратегічного менеджменту та його вплив на успішність організацій. *Здобутки економіки: перспективи та інновації*. 2024. № 3. URL: https://econp.com.ua/index.php/journal/article/view/19/16

38. Варцаба В. І., Мулеса Е. В., Фурик І. Особливості функціонування місцевих бюджетів України в умовах пандемії Covid–19. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону.* 2021. № 17 (1). С. 143–153. DOI: 10.15330/apred.1.17.143-153

39. Катан Л. І., Качула С. В., Демчук Н. І., Павлова Д. Формування місцевих бюджетів в умовах реформування суспільних фінансів України. *Агросвіт*. 2020. № 3. С. 3–12. DOI: 10.32702/2306-6792.2020.3.3

40. Бюджетний кодекс України. № 2456-VI від 08.07.2010 URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/2456-173

41. Аналіз місцевих бюджетів за 2023 рік URL: https:// decentralization.ua/news/17747

42. Фурик І.І. Податкові імперативи формування доходів місцевих бюджетів україни та їх вплив на розвиток регіонів. *Науковий вісник Ужгородського Університету.* 2023. № 2 (62). С. 148–155.

43. Аналіз місцевих бюджетів за 2023 рік URL: https:// hromady.org/analiz-miscevix-byudzhetiv-za-2023-rik/

44. Грановська І.В., Макарчук І.М., Грановський О.С. Аналіз податкових надходжень до місцевих бюджетів в умовах воєнного стану. URL: http://www.econom.stateandregions.zp.ua/journal/2024/2_2024/14.pdf

45. Фурик І.І. Податкові імперативи формування доходів місцевих бюджетів україни та їх вплив на розвиток регіонів. *Науковий вісник Ужгородського Університету.* 2023. № 2 (62). С. 148–155.

46. Дуб А.Р., Мединська Т.В. Податкова політика в умовах війни та її вплив на формування доходів місцевих бюджетів. *Проблеми економіки*. 2022. № 4 (54). С. 214–221.

47. Коровій В. Податкові надходження як складова доходів місцевих бюджетів. *Бізнес Інформ*. 2020. № 3. С. 328–336

48. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства на період дії

воєнного стану: Закон України від 24.03.2022 р. № 2142. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/2142-20#Text

49. 49 Смолінська С.Д., Скидан У.І. Стан фінансового забезпечення місцевих бюджетів. *Електронне наукове фахове видання з економічних наук «Modern Economics»*. 2022. № 33. С. 110–116

50. Грановська І.В., Макарчук І.М., Грановський О.С. Аналіз податкових надходжень до місцевих бюджетів в умовах воєнного стану. URL: http://www.econom.stateandregions.zp.ua/journal/2024/2_2024/14.pdf

51. Бобух І. М. , Щегель С. М. Інклюзивність розвитку регіонів України: оцінка, рейтинги та перспективи. URL: https://re.gov.ua/re201904/re201904_036_BobukhIM,ShchehelSM.pdf

52. Експорт та імпорт України. URL: https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/eximp/

53. Karlin M. I., Tsymbaliuk I. O., Prots N. V. Features tax reform and mechanism ofhiding taxes in Ukraine [Особливості податкових реформ та механізм приховування податків в Україні]. *Фінансовокредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. Т. 1. № 24. 2018. С. 123–130. URL: http://fkd.org.ua/article/view/128327/124686.

Додаток А

Трактування інклюзивного розвитку міжнародними організаціями

Міжнародна організація	Трактування інклюзивного розвитку	Основні акценти
Світовий банк	Інклюзивність – концепція, яка охоплює справедливість, рівність можливостей та захист на ринку праці	Наголошено на трьох елементах, необхідних для інклюзивності й стійкості розвитку: зростання інвестицій у людський, посилення систем безпеки; дотримання екологічно стійкого розвитку.
ОЕСР	Інклюзивне зростання – це економічне зростання, яке створює можливості для всіх прошарків населення й справедливо розподіляє в суспільстві переваги від збільшеного добробуту.	Акцентовано на розширенні можливостей і справедливому розподілі результатів економічного зростання
Європейська комісія	Визначає інклюзивне зростання як забезпечення високого рівня зайнятості, інвестування в освіту, боротьбу з бідністю й модернізацію ринків праці, системи соціального захисту та сприяння більшому об’єднанню суспільства.	Інклюзивне зростання розглядається як повне використання трудового потенціалу, зниження бідності та її наслідків, розвиток соціальної залученості, усунення регіональних диспропорцій.
Міжнародний валютний фонд	Інклюзивне зростання трактується як підвищення темпів економічного росту за рахунок надання єдиного простору для інвестицій і продуктивної зайнятості населення.	Указується на роль інвестицій та зайнятості в досягненні зростання.
Всесвітній економічний форум	Інклюзивне зростання розглядає як економічне зростання, що досягається зниженням нерівності в доходах та однаковими можливостями для всього населення.	Акцентовано увагу на бідних, особливо в тій частині робочої сили, яка залучена в діяльність із низькою продуктивністю й/або повністю виключена з процесу зростання

Додаток Б

Видова класифікація інклюзії та процесів інклюзивного розвитку

За видами діяльності:
громадсько-політична – залучення усіх без виключення верств населення до процесів управління та прийняття суспільно важливих рішень щодо визначення орієнтирів та перспектив розвитку країни, регіону, громади. економічна – максимальне залучення населення до суспільно корисної діяльності, що передбачає створення інклюзивних ринків праці; фінансова – надання рівних можливостей доступу до фінансових потоків та здійснення фінансових операції для усіх економічних суб'єктів. інфраструктурна – розвиток в рівній мірі доступної інфраструктури, благами від якої могли б користуватись усі без виключення економічні суб'єкти. інклюзія освіти – забезпечення можливості доступу населення, незалежно від стану здоров'я, наявності фізичного чи інтелектуального порушення, до одержання освіти інклюзія медицини – забезпечення рівного доступу для усіх осіб до якісних медичних послуг, незалежно від стану здоров'я, місце розташування чи інших ознак
За сферою включення:
соціальна – збільшення ступеня участі всіх громадян у соціумі, спрямована на утвердження соціальної рівності; забезпечує більш широкі можливості участі населення у процесі прийняття рішень, що впливають на його життя та доступ до основних прав; економічна – активізація діяльності економічних суб'єктів (самозайнятих, підприємців, підприємств, держави) та їх залучення до процесів розвитку шляхом налагодження співпраці між ними задля створення рівних можливостей і справедливого розподілу благ; екологічна – рівний доступ до природних ресурсів та забезпечення рівних можливостей на екологічно безпечне середовище як складової добробуту населення.
За рівнем охоплення інклюзивними процесами:
Інклюзивний розвиток країни – включення окремих держав у процеси глобалізації та світового соціально-економічного розвитку шляхом забезпечення їх доступ до передових досягнень науки і техніки, можливості обміну досвідом, інформацією та іншими ресурсами. Інклюзивний розвиток регіону – процес досягнення комплексних якісних і кількісних змін просторової системи, на основі розвитку економічної сфери шляхом збільшення ступеня залучення населення до суспільно корисної діяльності, формування доступної інфраструктури регіону задля створення рівних можливостей особистісного розвитку та забезпечення справедливого розподілу отриманих результатів, що виступає передумовою соціального піднесення, зниження рівня диференціації населення й підвищення рівня його добробуту.; Інклюзивний розвиток громади – забезпечення процесів інклюзивного розвитку на рівні окремої ОТГ; максимальне включення членів громади до процесів розвитку та прийняття рішень щодо формування та використання наявних ресурсів, залучення до продуктивної діяльності та створення умов для особистого зростання.

Додаток В

Окремі визначення поняття «фінансова децентралізація» та пов'язаних із нею дефініцій

Автор	Визначення
Фіскальна децентралізація	
Герчаківський С., Кабаш О. Р.	Здатність місцевого самоврядування незалежно й ефективно забезпечувати суспільними послугами шляхом узгодження видатків органів влади з місцевими потребами та уподобаннями
Валігура Л., Амбрик Л.	Процес передачі повноважень місцевим органам влади щодо формування власних податкових і неподаткових надходжень, здійснення видатків, залучення боргових ресурсів та оптимізацію на цій основі політики міжбюджетних трансфертів
Зайчикова В.	Являє собою передачу повноважень органам місцевого самоврядування самостійно вирішувати питання щодо програмних видатків та автономного збільшення власної дохідної бази
Бюджетна децентралізація	
Возняк Г.	Система відносин, що виникають між різними рівнями влади в процесі розподілу повноважень щодо прийняття управлінських рішень із формування та використання бюджетних ресурсів
Сунцова О.	Будь-які види мобілізації фінансових ресурсів у бюджетах органів місцевого самоврядування. Крім того, це спосіб виміру величини переходу національної економіки від адміністративнокомандної до ринкової та яка є доцільною за умови досягнення розумного оптимуму між формуванням доходів місцевих бюджетів і фінансуванням делегованих повноважень
Фурдичко Л.	Перенесення надходження доходів та/або здійснення витрат грошових коштів на більш низький рівень уряду за збереження фінансової відповідальності
Фінансова децентралізація	
Волохова І.	Достатньо широкий процес, який уключає не лише передачу фінансових ресурсів, а й передачу повноважень у фінансовій сфері
Крисоватий А., Герчаківський С., Ібрагімов М. та ін.	Процес розподілу функцій, фінансових ресурсів і відповідальності за їх використання між центральним і локальним рівнями управління
Тарангул Л., Коляда Т.	Передача частини фінансових, у т. ч. бюджетних ресурсів на місцевий рівень
Фещенко Н.	Розглядається як передача фінансових ресурсів та повноважень у фінансовій сфері (видаткових, дохідних, податкових)

Додаток Г

Вплив фінансової децентралізації на розширення фіскального простору інклюзивного розвитку регіону

Детермінанти фіскального простору	Вплив фінансової децентралізації на:	
	розширення фіскального простору	**інклюзивний розвиток регіону**
Фіскальна політика	- розширення системи місцевого оподаткування; - зростання частки загальнодержавних податків, що надходять до місцевих бюджетів; - збільшення податкових повноважень ОМС.	- стимулює зацікавленість місцевого самоврядування до налагодження ефективної системи податкового адміністрування задля зниження рівня тіньової економіки та максимального залучення населення регіону до сплати податків
Бюджетна спроможність	- закріплення майнових прав на землю за ОМС; - право на здійснення депозиту вільних коштів; - можливість самостійного прийняття рішень щодо використання ресурсів місцевих.	- залучення населення громад регіону до активної участі у процесах розвитку через створення бюджету участі
Податковий потенціал	- зацікавленість ОМС у створенні сприятливого конкурентного середовища та зростання прибутковості діяльності суб'єктів господарювання в регіоні; - розуміння того, що сплачені податки надходять до місцевого бюджету і використовуються на потреби громади сприяють підвищенню рівня податкової культури; - надання додаткових фінансових ресурсів на місцевий рівень зміцнює податкову безпеку в регіоні.	- збільшення можливостей налагодження співпраці між владою, бізнесом та населенням, що сприяє залученню інвестицій в регіон; - зацікавленість ОМС у створені нових робочих місць дає можливість розширити податковий потенціал регіону

Додаток Д

Доходи місцевих бюджетів України за 2014-2023 рр., млрд. грн.

Доходи місцевих бюджетів	Одиниці виміру	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Податкові надходження	млрд грн	60,2	107	151,7	191,9	233,9	275	290	351,8	398,1	441,9
	%	*32,5*	*36,3*	*41,4*	*39,2*	*41,7*	*48,7*	*60,9*	*60,1*	*63,1*	*67*
Неподаткові надходження	млрд грн	6,3	11,3	16,4	22	25,3	26,1	21,5	27,2	22	36,5
	%	*3,4*	*3,8*	*4,5*	*4,5*	*4,5*	*4,6*	*4,5*	*4,6*	*3,5*	*5,5*
Доходи від операцій з капіталом	млрд грн	1,6	1,8	2	2,2	2,6	2,9	3,5	3,5	2,3	3,6
	%	*0,9*	*0,6*	*0,5*	*0,4*	*0,5*	*0,5*	*0,7*	*0,6*	*0,4*	*0,5*
Державні трансферти	млрд грн	116,8	174	195,4	272,6	298,9	260,3	160,2	202,7	208,2	177,6
	%	*63*	*59,1*	*53,4*	*55,7*	*53,3*	*46,1*	*33,7*	*34,6*	*33*	*26,9*
Цільові фонди	млрд грн	0,4	0,4	0,5	0,5	0,5	0,6	0,6	0,6	0,8	0,4
	%	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Разом	**млрд грн**	***185,3***	***294,5***	***366***	***489,2***	***561,2***	***564,9***	***475,8***	***585,8***	***631,4***	***660***
	%	***100***	***100***	***100***	***100***	***100***	***100***	***100***	***100***	***100***	***100***

Додаток Е

Динаміка та структури податкових надходжень до місцевих бюджетів України за 2014-2023 рр., млрд грн

Доходи місцевих бюджетів	Одиниці виміру	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
ПДФО	млрд грн	22,8	59,4	78,9	110	138,1	165,4	177,8	212,2	272,2	289,4
	%	*37,9*	*55,5*	*52,0*	*57,3*	*59,0*	*60,1*	*61,3*	*60,3*	*68,4*	*65,5*
Єдиний податок	млрд грн	10,1	11,5	17,1	23,4	29,5	35,2	38	46,2	47,2	55,7
	%	*16,8*	*10,7*	*11,3*	*12,2*	*12,6*	*12,8*	*13,1*	*13,1*	*11,9*	*12,6*
Податок на землю	млрд грн	16,3	18,6	25,7	26,4	27,3	32,8	31,5	35,3	29,6	34,5
	%	*27,1*	*17,4*	*16,9*	*13,8*	*11,7*	*11,9*	*10,9*	*10,0*	*7,4*	*7,8*
Акцизний податок	млрд грн	4,2	5,3	8,3	8,7	8,3	9,5	10,8	11,7	13,1	22,3
	%	*7,0*	*5,0*	*5,5*	*4,5*	*3,5*	*3,5*	*3,7*	*3,3*	*3,3*	*5,0*
Податок на прибуток підприємств	млрд грн	1,2	4,3	6	9	9,6	11,4	10	16,6	12,2	14,5
	%	2,0	4,0	4,0	4,7	4,1	4,1	3,4	4,7	3,1	3,3
Податок на нерухоме майно	млрд грн	1,7	1,9	2,2	2,4	3,6	4,9	5,8	7,8	7,1	9,1
	%	0,4	0,4	0,5	0,5	0,5	0,6	0,6	0,6	0,8	0,9
Інші податки та неподаткові надходження	млрд грн	3,9	8,3	9,9	12,1	16,6	15,8	16,1	22	16,7	24,6
	%	6,5	7,8	6,5	6,3	7,1	5,7	5,6	6,3	4,2	5,6
Разом	**млрд грн**	**60,2**	**107**	**151,7**	**191,9**	**233,9**	**275**	**290**	**351,8**	**398,1**	**441,9**
	%	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100